PROGRAMM

womit zu der

öffentlichen Prüfung und dem Rede-Act

der Schüler

des Gymnasiums zu Trier

und zu der

Schlussfeierlichkeit

den 31. August und 1. September 1854

ergebenst einladet

Dr. V. Loers,
Director und Professor.

II

~~Hom.~~ Herod. Sall. Liv. Cic.

TRIER, 1854.

Buchdruckerei von Fr. Lintz.

CRITICA ET EXEGETICA

ALTERA.

SCRIPSIT

Dr. J. KOENIGHOFF.

sententiam propositam ubi assensu suo approbavit, mirae sagacitatis et sermonis elegantiae documentum edens eo ait omnia redire, ‘ut Persici imperii similis propemodum commonstretur fuisse forma, similis fere ambitus et regnandi s. administrandi provincias ratio, quae antea Medorum fuerat.’ Quae quam ab hoc loco sint aliena ac confusa neminem arbitror non videre. Heerenius autem ad quem ille provocat cum in libro quem inscripsit: *Ideen über die Politik* cet. I, 1 p. 142 sq. ita disserat: ‘Wie weit ihre (der Meder) Herrschaft im Osten reichte, lässt sich nicht bestimmen, weil es in verschiedenen Zeitaltern verschieden gewesen zu sein scheint. — Gewiss aber waren ihnen viele Völker unterworfen. Denn in ihrem Reiche herrschten nach Herodot die Völker nach der Entfernung über einander. Die Meder, sagt er, hatten dieselbe Meinung wie die Perser, dass sie sich für das erste aller Völker hielten, und die übrigen in eben dem Maasse für geringer und verächtlicher ansahen, als sie weiter von ihnen entfernt waren. In dem Medischen Reiche herrschten daher die Völker über einander. Die Meder selber nämlich über alle, und diejenigen besonders, die ihnen zunächst wohnten; diese wiederum über ihre Nachbarn; und diese wieder über die, welche auf sie folgten.’ ex hoc Herodoti loco satis apertum est quanta fuerit imperii Medorum magnitudo sibi visum esse quodam modo colligere posse, nihil autem de Medici imperii forma ad Persas translata dixisse neque de verbis *προέβαινε γαρ κτἑ.* quam haberet sententiam aperuisse. Neque eo quod inde effici vult Medos aeque ac Persas summam sui habuisse opinionem, aliasque gentes quo longius remotae essent magis despexisse, Herodoti verbis non subiecit sententiam quae iis non continetur. Schöllius denique qui Herodoti libros in Germanorum transtulit sermonem cum interpositis duobus vocabulis quibus in Graecis verbis nihil respondet postrema ita interpretatus sit: ‘Nach derselben Ordnung nun werden auch die Völker von den Persern geschätzt, denn [nach Jenen] gelangte dieses Volk zur Herrschaft und Verwaltung,’ apertum est eos secutum esse qui *τὸ ἔθνος* Persas intellexerint. Quodsi nobis contigerit ut qua in re ab aliis in hoc loco recte intelligendo erratum esset demonstraremus, iustae simul explicationis viam patefactam esse putamus. Nisi varias atque adeo diversas sententias inter se connexas esse statuere placuerit, dicendum erit Herodotum id potissimum egisse ut ex qua ratione Persae aliis honorem tribuissent exponeret. Quod ne cui mirum esset, data occasione ac suo more eandem rationem in re in qua etiam magis id insigne esset Medos iam secutos esse dicit. Itaque alterum alterius causa affertur. Sed ut nunc illa verba scripta ac signis fere distincta videmus, verborum *ἐπὶ δὲ Μήδων — ἐχομένων* sententiam per se stare qui Herodoti libros ediderunt aut interpretati sunt videntur existimasse. Nam ratio, quam Langius Herodoti interpres non fere contemnendus iniit magis ut videtur difficultates quae in hoc loco inessent sentiens quam removens, prorsus improbanda est. Is enim hunc locum ita convertit: ‘Am meisten achten sie die, so ihnen am nächsten wohnen — nach ihnen selber, versteht sich — dann die so dann kommen, und dann nach Maass immer so weiter. Am wenigsten aber halten sie von denen, die ihnen am entferntesten wohnen. Denn sie selber sind ihrer Meinung nach in allen Stücken bei weitem die vorzüglichsten von allen Menschen, die andern aber kommen der Vorzüglichkeit nahe nach

besagtem Maasse, und die am entferntesten von ihnen wohnen, sind die schlechtesten. Nämlich als die Meder noch Herren waren, herrschte ein Volk über das andere, aber die Meder über alle und über die, so ihnen zunächst wohnten, diese aber über ihre Nachbarn, und diese wieder über die so ihnen angrenzten. Und nach demselben Maass achten die Perser andere Leute, denn des Volkes Herrschaft und Verwaltung erstreckt sich sehr weit.' Vides igitur Langium in eam incidisse sententiam ut existimaret verbis: *ἐπὶ δὲ Μήδων κτὲ.* explicationem quandam eorum quae supra dicta sunt contineri. Sed cum antea de Persis dictum sit, apparet particula *δὲ* novum quoddam inferri quod quodam modo gravius etiam et maius esse particula *καὶ* ante *ἦρχε* significatur, ita ut ille non solum peccaverit quod initio sententiae vocabulum illud 'nämlich' posuit cui in verbis Graecis nihil respondeat, sed etiam particulam *καὶ* in qua hoc loco gravis inest vis prorsus omiserit, qua quidem re quin sententiarum ratio perturbata sit dubitari non potest. Huc accedit quod in iis quae extrema sunt convertendis: *προέβαινε γὰρ κτὲ.* a vero aberravit. Secutus ille quidem est Stephani explicationem, in quam Schweigh. posteriore tempore abisse vidimus, sed de Persis recte hoc dici non posse supra memoratum est, et imperium late progressum esse quin verbo *προέβαινε* non significetur dubium esse non poterit ei qui quod satis apertum est animadverterit inter se respondere *προέβαινε τὸ ἔθνος ἄρχον τε καὶ ἐπιτροπεῦον* et quod supra scriptum est *κατὰ λόγον προβαίνοντες τιμῶσι.* Iam ut eo unde digressus sum revertar, ut verbis *ἐπὶ δὲ Μήδων* nova prorsus sententia quae ad ea quae antecedunt nihil pertineat illata videatur id falso interpungendi modo quo verba quae coniungenda sunt dirimuntur factum est. Ea enim quae sequuntur: *κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ Πέρσαι τιμῶσι* cum superioribus cohaerent, neque, id quod Gaisford. et Bähr. fecerunt, post *ἀλλήλων* maxima distinctionis nota collocanda est, ita ut sententia sit: *cum summa imperii penes Medos esset, populi adeo ex eadem ratione qua Persae honorem aliis habent alteri alteris imperabant.* Hanc sententiam ut nemini iam improbari existimo, ita particula *δὲ* quae post verba *κατὰ τὸν αὐτὸν* in libris exstat admittere non videtur. Neque enim eam hoc loco probaveris explicandi rationem ut particula *δὲ* posita orationem pluribus interiectis quasi ad initium redire et continuari dicas, quem usum et apud alios scriptores et apud ipsum Herodotum inveniri satis notum est. Conf. I 28: *Χρόνου δὲ ἐπιγινομένου καὶ κατεστραμμένων σχεδὸν πάντων τῶν ἐντὸς Ἅλυος ποταμοῦ οἰκημένων (πλὴν γὰρ Κιλίκων κτὲ.) κατεστραμμένων δὲ τούτων κτὲ.*, et II 120: *εἰ δέ τοι καὶ ἐν τοῖσι πρώτοισι χρόνοισι ταῦτα ἐγίνωσκον, ἐπεὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἄλλων Τρώων, ὁκότε συμμίσγοιεν τοῖσι Ἕλλησι, ἀπώλλυντο, αὐτοῦ δὲ Πριάμου οὐκ ἔστι ὅτε οὐ δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ ἔτι πλείους τῶν παίδων μάχης γινομένης ἀπέθνησκον, εἰ χρή τι τοῖσι ἐποποιοῖσι χρεώμενον λέγειν, τούτων δὲ τοιούτων συμβαινόντων κτὲ.* Quorum quidem locorum rationem cum plane aliam esse pateat atque eum de quo disputamus, particulam *δὲ* a librariis qui nova quae a verbis *κατὰ τὸν αὐτὸν* inciperet sententia ne *ἀσυνδέτως* inferretur cauturi fuerint additam esse eo magis mihi persuasi quod eandem hanc particulam aliis quoque locis inserta est. Conf. quae Gaisf. de librorum scripturis adnotavit I 7, 27, 103, 104, 117. Imprimis autem ad id

de quo agitur insignis est locus II 30. Ibi enim scribitur librorum consensu et auctoritate: *ἐπὶ Ψαμμιτίχου βασιλέος φυλακαὶ κατέστασαν ἔν τε Ἐλεφαντίνῃ πόλι πρὸς Αἰθιόπων, καὶ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πηλουσίῃσι, ἄλλη δὲ πρὸς Ἀραβίων καὶ Σύρων, καὶ ἐν Μαρέῃ πρὸς Λιβύης ἄλλη.* Quae si recte se haberent iis hanc sententiam, id quod a viris qui in Herodoti libris edendis curam posuerunt interpungendi nota post *Πηλουσίῃσι* posita satis indicatum est, patet contineri: 'Psammiticho regnante praesidia erant collocata et in oppido Elephantine adversus Aethiopes et Daphnis Pelusiacis, alia autem adversus Arabes et Syros, et Mareae adversus Libyam alia.' Daphnis autem cum nullo modo credibile sit praesidia fuisse contra Aethiopes, neque equidem perspiciam quomodo *καὶ ἄλλη δέ*, quae est opinio Schweighaeuseri qui particulam *δὲ* 'percommode adiectam esse' scribit, idem significare possint quod: *atque item alia,* nihil relinquitur nisi ut Fr. Junii sententiam ad Esaiam XXX 3 propositam comprobemus auctoritatemque J. Bekkeri sequamur, qui particulam *δέ*, quanquam in omnibus libris invenitur eiiciendam esse censuerunt. Nam quod G. J. Eltzio visum est, qui *Nov. Annall. suppl.* IX p. 326 vocabulum *δὲ* eiici opus non esse existimat, scribendumque esse *ἄλλη δὴ* censet, quemadmodum Aelianus v. h. I 31 dixerit: *οὐδέν τι τῶν ὑβρισμένων, οὐδὲ τῶν ἄγαν πολυτελῶν προσφέρουσιν, ἀλλ' ἢ βοῦς ἢ ὄις ἢ δὴ σῖτον καὶ οἶνον ἄλλοι*, id mihi non probatur. Aelianus enim cum quae munera ac dona Persae pro suis quisque facultatibus regi iter facienti obtulerint commemoret, in enumeratione harum rerum ei quod ultimo loco posuit particula *δὴ* gravius quoddam pondus apte addidit, cuius quidem usus locus perquam similis exstat apud Plat. rep. VI p. 493 D: *εἴτ' ἐν γραφικῇ εἴτ' ἐν μουσικῇ εἴτε δὴ ἐν πολιτικῇ.* Apud Herodotum autem quamobrem prius illud *ἄλλη*, ad quod solum pertinere vocem *δὴ* ex ipso positu appareret, maiori vi efferendum atque circumscribendum sit, eius rei ullam probabilem reddi posse rationem non perspicio aut intelligo. Neque mihi dubium est quin idem Bekker IV 62 in verbis: *καὶ δὴ καὶ τοῖσδ' ἔτι πλέω θύουσι ἢ τοῖσι ἄλλοισι θεοῖσι. Ὅσους δ' ἂν τῶν πολεμίων ζωγρήσωσι, ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν ἄνδρα ἕνα θύουσι* maxima distinctione post *θεοῖσι* sublata *δὲ* particulam quae in libris et qui manu et qui typis descripti sunt vocabulo *ὅσους* postposita invenitur recte delendam esse censuerit cum verba *ὅσους ἂν* — *θύουσι* eorum quae supra dicta sunt explicationem habere pateat, qualia *ἀσυνδέτως* fere adiungi notum est. Itaque cum exempla particulae *δὲ* a librariis insertae apud Herodotum non ita rara esse videamus, non vereor ne in prudentium hominum reprehensionem incurram si idem I 134 factum esse existimo. Herodoti enim verba cum eo quod male illatum est detracto scripseris et notis distinxeris hunc in modum: *ἐπὶ δὲ Μήδων ἀρχόντων καὶ ἦρχε τὰ ἔθνεα ἀλλήλων, συναπάντων μὲν Μῆδοι καὶ τῶν ἄγχιστα οἰκεόντων σφίσι, οὗτοι δὲ καὶ τῶν ὁμούρων, οἱ δὲ μάλα τῶν ἐχομένων, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ Πέρσαι τιμῶσι,* vel si mavis ita ut verba *συναπάντων* — *ἐχομένων* maioris etiam perspicuitatis causa parenthesis quae dicitur signis includas, omnia plana esse patet. Nam si quis Herodoti exempla quaerat, quibus *ὁ αὐτὸς καὶ* significat *idem atque,* is conferat IV 109 et 155, V 65 et Struvii *Quaest. de dialect. Herod.* I p. 25 sq.

Haec postquam a me perscripta erant in Herodoti historias incidi a B. H. Lhardyo explicari coeptas, quem quidem cognovi recte postrema illa verba *προέβαινε γὰρ κτἑ.* ad Medos esse referenda existimasse, sed hoc ipsum quomodo in ea qua Herodoti verba descripsit et distinxit ratione fieri possit difficile est ad perspiciendum. Nam cum post *ἐχομένων* maximum posuerit distinctionis signum, non possumus non existimare verbis proximis *κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ Πέρσαι τιμῶσι* gravissimam sententiam et quasi caput contineri, quo facto quae insequuntur *προέβαινε γὰρ δὴ τὸ ἔθνος*, praesertim cum *ἔθνος* articulo insignitum sit ac definitum, nullo modo, id quod Schweigh. recte intellexit, de Persis accipere non possumus; quae quidem ratio a totius loci sententia est quam maxime aliena. Quae si recte, ut mihi videor, exposui, vides quibus difficultatibus Lhardy. quoque hunc locum dimiserit impeditum.

Cap. IV.

Scriptores relinquentes Graecos e Latinis iam materiam quandam aut emendationis aut explicationis, si videbuntur alterutro auxilio indigere, petituri sumus.

Scriptum est Sallust. b. Jug. c. XVI in omnibus fere codicibus: *Eum Jugurtha tametsi Romae* *in a m i c i s* *habuerat, tamen accuratissime recepit; dando et pollicitando multa perfecit, uti famae, fide* (al. *fidei*) *postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret.* Cod. Vin. 2 habet *inimicis;* Palatin. 7 *inimicos,* unus *Commel. in inimicis,* et hanc quidem scripturam *(in inimicis)* editores plerique omnes, in his, ut a Gerlachio parum sibi constante discedam, Kritz. Fabri. Dietsch. Herzog. et receperunt et argumentis defendere conati sunt. Quod num recte factum sit prius quam iudicare possimus non alienum erit memoriam rerum quae ante narratae sunt a Sallustio ita repetere ut unum sub aspectum subiectae esse videantur.

Postquam Micipsae filiorum alter Hiempsal ab Jugurtha dolo circumventus periit, alter Adherbal proelio victus Romam contendit, Jugurtha facinorum quae perpetrasset sibi conscius Romam cum auro et argento misit, quibus praecepit, uti quos possent ambiundo largiundo corrumpendo in suas partes trahere ne cunctarentur. Quod cum satis ex sententia successisset, senatus consulto decretum fit, uti decem legati regnum quod Micipsa obtinuerat inter Jugurtham et Adherbalem dividerent. Eius legationis princeps fuit L. Opimius, quem Jugurtha accuratissime recepit. Iam quaeritur, utrum *in amicis* an *in inimicis* praeferendum sit. Atque illam scripturam esse improbandam ac reiiciendam, hanc recipiendam tuendamque pluribus demonstrare conatus est cum Sellingius lect. Sallustian. decad. III p. 22, tum Kritzius. Quae qualia sint quo melius pateat, ea quae hic ad h. l. adnotavit ad verbum transcribi placet. 'Qui sequentia, inquit, accurate consideraverit, intelliget Opimium Romae non fuisse Jugurthae *amicum;* cur enim opus fuisset *dando et pollicitando multa* eum sibi adiungere, qui iam a partibus suis staret? Ipsumque *perfecit* verbum (de cuius propria vi cf. Herzog. ad Catil. XIV, 3. p. 72.) ostendit, non sine multo labore id consecutum esse Jugurtham, ut Opimium sibi conciliaret. Denique etiam *tametsi* particula eandem scripturam

suadet, siquidem maxime in iis enunciationibus concessivis locum habet, ubi id quod consectarium est, insolens esse dicitur, et ei, quod condicione continetur, quasi repugnat; v. Ramshorn. Gramm. Lat. § 191, 1. p. 595. Jug. XX, 5; tale est autem *inimicum accuratissime recipere,* quod a natura ingenii humani abhorret. Postremo si Sallustius Opimium Jugurthae amicum fuisse voluisset dicere, non debebat ita loqui, ut in vulgata est, sed sic: *eum Jug. quum iam Romae in amicis habuisset accurat. recepit.* Quae quum ita sint, non dubium est quin unice verum sit *in inimicis,* quam scripturam servavit cod. Commelin.' Neque tamen mihi hoc modo persuasum est, verbaque *in amicis* retenturos esse arbitror omnes qui haec reputaverint. Et pondus quidem non exiguum in eo mihi videtur inesse, quod codices ad unum fere omnes illam scripturam suppeditant, quorum auctoritatem prudentes harum rerum existimatores non prius deserendam esse consentiunt, quam argumentis firmissimis elevata sit. Atque id hoc loco fieri posse nego. Ipse enim Sallustius initio capitis scripsit: '*Vicit tamen in senatu pars illa, quae vero pretium aut gratiam anteferebat.*' Nonne est veri simillimum eosdem homines pervicisse ut, si non omnes legati, legationis certe princeps, a cuius voluntate et arbitrio quae deinde Jugurthae rerum condicio futura esset quam maxime penderet, is fieret, qui animum ab Jugurtha non alienatum ostendisset? At vero, inquit, cum verbis: *tametsi Romae in amicis habuerat,* ea quae cum magna quadam vi opponuntur: *tamen accuratissime recepit,* conciliari non possunt. In hac autem re tam graviter offensum esse, id sane est quod mirere. Quem in amicorum numero habemus, eum a nobis amanter et benigne hospitio excipi par est, sed hoc ut fiat accuratissime, id est, ut omnis cura ne in recipiendo quid neglectum videri possit adhibeatur, diligentissimusque amico cultus tribuatur, id officiis quae amicis praestanda sunt tantum abest ut postuletur, ut hoc ipsum facile habere possit odiosum et molestum quiddam. Sed Jugurtha, cum Opimium non ut amicus amicum, sed ampliori quadam et illustriori loco constitutum officiosissime excepisset, qua erat summa calliditate, fore sperabat, ut hoc modo illius animum caperet ac teneret. Accedit aliud ab omnibus neglectum. Opimius etsi Romae in amicis Jugurthae fuerat, nonne ab eo maxime tempore quo legationis princeps factus erat signa animi mutati dare, aut Jugurtha certe suspicari potuit, sibi iam cum Opimio aliam intercedere rationem? Nonne videtur Sallustius hoc ipsum non obscure significasse scribendo: *tametsi Romae habuerat?* Sed plusquamperfecti vis plus semel parum perspecta est et ab aliis et ab ipso Kritzio ad Jugurth. c. 39. p. 227, quo meliora docuerunt Madvig. disput. de Asconio p. 139 not. et Frid. Ellendt. explicat. ad. Cic. de orat. p. 23. Illud autem postremum Kritzii iam iudicare possumus cum scribit Sallustium debuisse ita loqui: *eum Jug. quum iam Romae in amicis habuisset, accurat. recepit,* sententiamque vocabulo *iam* addito mutatam esse aut non vidit, aut nihil curavit. Speciose autem vel potius leviter egit Kritz. quod proxima verba: *dando — anteferret* obstare quominus *in amicis* verum habere possemus pronuntiavit: 'Cur enim, inquit, opus fuisset *dando et pollicitando multa* eum sibi adiungere qui iam a partibus suis staret?' Scilicet Jugurtha aliquid in Opimii animo gratiaque sibi concilianda eo quod accuratissime eum recepit assecutus esse putandus est, sed maiora

restabant. Opimio enim commodum regis famae fideique suae anteferendum erat, idque Jugurtha demum dando pollicitandoque multa perfecit. Hinc simul patebit, Fabrium diligentem alioquin interpretem, inconsiderate secutum esse sententiam Sellingii censentis 'particulam *tamen* non ad *recepit* referendam, sed ad totam periodum, quae verbo *anteferret* clauditur, sive ad verbum *perfecit.*' In hunc enim modum Sellingius Sallustii verba germanice convertenda esse putavit: 'Wiewohl Jug. zu Rom einen Feind an ihm gehabt hatte, so brachte er es doch durch sorgfältige Aufnahme, durch viele Geschenke und Versprechungen dahin, dass er seine Ehre, seine Pflicht, mit einem Worte Alles dem Vortheile des Königs aufopferte.'

Cap. V.

Sallustius c. XLII b. J. de Gracchis eorumque adversariis breviter ille quidem sed satis prudenter suam ferens sententiam haec ad rem accommodata, ad intelligendum, si ex interpretum in diversa abeuntium dissensionibus iudicandum est, ambigua posuit verba: *Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine sua usa multos mortales ferro aut fuga extinxit, plusque in reliquum sibi timoris quam potentiae addidit.* Nam cum iis quae postrema sunt alii contenderint significari nobilitatem victoria sua id assecutam esse, ut magis timeret quam valeret, alii non minus acriter defenderunt ita esse haec accipienda: 'effecerunt nobiles ut in reliquum timerentur magis quam plus potentia valerent.' Equidem si quis haec verba: *aliquis plus sibi timoris quam potentiae addidit* per se spectaverit, cum qui potentiam sibi addidit potens factus sit multumque valeat, eum existimo in eam deferri sententiam ut eodem modo accipiat priora verba dicatque eum qui timorem sibi addiderit iam timorem habere vel timere. Sed hoc ipsum qui contra disputarunt mirati sunt, quomodo qui potentia gaudeant in timore esse dici possint, et gravius etiam argumentum opponere sibi visi sunt id quod Velleius memoriae tradidit II 7, 3 hisce verbis: *crudeles mox quaestiones in amicos clientesque Gracchorum habitae sunt;* in qua re non opus fuit ad Velleii confugere auctoritatem cum Sallustius ipse gravioribus etiam verbis idem commemoraverit, neque hanc rem aptam fuisse nego ad terrorem iis qui ab optimatium partibus non stabant incutiendum. Itaque cum in verbis ambiguum quid inesse videri possit, miror ab omnibus neglectum esse quaerere, id quod in hoc interpretationis genere maximi omnes consentiunt esse momenti, numquid ad illa verba recte intelligenda, id est, sic ut scriptor voluit, ex ipso scriptore auxilium peti possit. Atqui Sallustius de illis seditionibus rebusque quae consecutae sunt quid senserit non obscure significavit. Nam si comparaverimus illa ex Memmii oratione verba c. XXXI 2: *Nam illa quidem piget dicere, his annis viginti quam ludibrio fueritis superbiae paucorum, quam foede quamque inulti perierint vostri defensores, ut vobis animus ab ignavia atque socordia corruptus sit, qui ne nunc quidem obnoxiis inimicis exsurgitis atque etiamnunc timetis eos, quis decet terrori esse,* et ibid. 13: *Pars eorum occidisse tribunos plebis, alii quaestiones iniustas, plerique caedem in vos fecisse pro munimento habent. Ita quam*

quisque pessume fecit, tam maxume tutus est; metum a scelere suo ad ignaviam vostram transtulere, Sallustio dicemus persuasum fuisse nobilitatem quod victoria sua ex libidine crudeliterque usa erat ita ut multi ex adversariis aut occiderentur aut in exsilium mitterentur cum tumultu sedato iam ipsa ad se redisset et quid inde redundaturum esset secum reputasset culpae consciam timere incepisse, neque eam quam consecuta esset potentiam fuisse tantam, quantus de rebus futuris timor eius erat ex facinoribus ortus. Atque ne quis dicat illam fuisse opinionem Memmii non Sallustii, in eandem prorsus sententiam hic scripsit c. XLII init.: *nobilitas noxia atque eo perculsa.*

Cap. VI.

Ab hac explicandi opera cum iam ad emendationis genus transire lubeat, primum in iis quae scripta sunt Jug. XLVII 2 periculum faciemus. Res autem quo melius procedat sunt fortasse quibus prius omnem scripturae discrepantiam uno in conspectu proponi non alienum esse videatur. Quo tamen negotio, non quod multum habeat molestiae et iniucunditatis, me posse hoc quidem in loco supersedere existimo, sed quod iis qui voluerint facili opera aliunde cognoscendi facultas data est sola librorum manu scriptorum ope verba Sallustiana de quibus disputare aggressuri sumus in integritatem restitui non posse. Itaque ad rem nostram putaverim sufficere verba perpetua attulisse quemadmodum a Gerlachio in editione minore descripta sunt: *Huc consul simul temptandi gratia, et si paterentur, opportunitate loci, praesidium imposuit; praeterea imperavit frumentum et alia, quae bello usui forent comportare, ratus, id quod res monebat, frequentiam negotiatorum et commeatum iuvaturum exercitum et iam paratis rebus munimento fore.* Atque initio quidem enuntiati eodem modo plerique omnes scribunt, nisi quod Madvig. ut cognosci licet ex Boiesenii editione, quae Hauniae MDCCCLII prodiit, Fabri. Dietsch. pro *opportunitate* malunt *opportunitatis.* Haec autem nisi omnia me fallunt probanda non sunt. Id quidem recte ab his interpretibus perspectum est duas commemorari causas quibus Metellus commotus praesidium in oppidum Vaccam sive Vagam imposuerit. Sed attende mihi animum, ex qua causa, si illa scriptura esset vera, id factum esse dicendum esset. Metellus enim primum illud fecisset ut oppidum incolentium animos tentaret et exploraret, (nam Kritzius verbum *tentandi* hoc loco idem esse dicens quod 'ad desciscendum et ad proditionem illicere' a vero aberrasse putandus est) tum, si paterentur incolae neque ulla re hoc impedire vellent. Sed ut haec bene inter se apta sint ac conveniant equidem valde vereor. Priore enim sententia facti cuiusdam consilium significatur, altera ex condicione quadam res ipsa suspensa est. Illa: *tentandi gratia praesidium imposuit* significant, Metellum oppidum praesidiis firmasse ut qui esset incolarum in se et Romanos animus ac voluntas exploraret, sed tum hoc ipsum praesidium imponere in locum perquam opportunum inde imperator Romanus voluit pendere, num oppidani ne id fieret prohibere tentarent, an cum obsequio id paterentur. Sed ut taceam videri hoc alienum esse a Metello, *acri viro* (conf. c. XLIII init.), quem veri simile est si

quem invenisset in hac re sibi resistere in animum induxisse, non leniter egisse neque inertibus usum esse consiliis, sed si alienatam et ad resistendum paratam cognovisset voluntatem eo ipso ut grave ederet exemplum esse commotum, ad solam mihi iam animum adverte rationem grammaticam. Quid enim illud est: *si paterentur, praesidium imposuit?* Nonne haec ita dici exspectas: *si paterentur, praesidium impositurus erat*, vel *praesidium imponere constituit?* Neque illud, quod *tentandi gratia* nullo modo definitur offensione quadam mihi vacare non videtur. Itaque sententia ipsa flagitante hunc in modum haec scribenda esse censeo: *Huc consul, simul tentandi gratia si paterentur, opportunitate loci praesidium imposuit.* Gravissima causa cur consul oppidum praesidio in sua tenere vellet potestate in loci opportunitate posita erat, sed accedebat altera ut ita sibi agendum esse arbitraretur. Metellus enim *intento atque infesto exercitu in Numidiam procedit, ubi contra belli faciem tuguria plena hominum, pecora cultoresque in agris erant; ex oppidis et mapalibus praefecti regis obvii procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, postremo omnia quae imperarentur facere. Neque Metellus iccirco minus, sed pariter ac si hostes adessent munito agmine incedere, lateque explorare omnia, illa deditionis signa ostentui credere et insidiis locum tentari.* Conf. c. XLVI. 'Quare, ut Dietschii verbis utar, multum eius referebat scire, num si oppido potitus esset, tamen Numidae pacem agituri forent.' Atque hoc ipsum quid in oppido firmando praeter id quod maxime Metello propositum erat aliud hic secutus sit bene significatur particula *simul* addita. Crebro enim Sallustium hoc adverbio uti, ubi ad id quod in aliqua re gravissimum est adiiciatur quod in eadem re non minimi momenti sit Cortius Kritzius Dietschius ad Catil. XIX 2. isdem fere verbis docuerunt. Conf. Cat. XVI 4; XVII 7; XX 3; L 5; a quibus locis aliisque quos Dietsch. attulit is quem tractamus eo paullulum differt, quod ea quibus altera causa continetur primariae sententiae interposita sunt. Sed haud scio an ea ipsa corruptionis causa fuerit. Cum enim particulis *simul et* tritissimo et aliorum et Sallustii usu sententiae nectantur ac copulentur, potest sane factum esse ut illud *et* cum eandem huius loci rationem esse crederetur in plurimos codices inferretur, idque eo facilius fieri potuit aut debuit ab iis quibus *gratia* et *opportunitate* pari ratione collocata esse videbantur. Nam olim *opportunitate* hoc loco scriptum fuisse recte Gerlachius et Kritzius inde coniecisse videntur, quod in Guelf. 11. Med. 4. 10 et Bon., quibus iam accedit cod. Hauniensis primus, legitur *propter opportunitates.* Particula *et* autem illata ablativum *opportunitate* mutare aut pronum aut necessarium fuit iis qui vel socordes, id quod non semel factum esse constat a librariis, verbo *paterentur* iam *opportunitates* adaptabant, vel illius *tentandi gratia* memores *opportunitatis* eadem ratione effingebant. Simile quid factum esse existimo in iis quae proxima sunt. *Juvaturum* enim mihi quidem natum videtur esse aut propter *exercitum* aut quod magis credo propter *commeatum* perperam sic scriptum. Hanc autem veram esse duco huius loci scripturam: *praeterea imperavit frumentum et alia, quae bello usui forent, comportare, ratus, id quod res monebat, frequentiam negotiatorum et commeatuum iuvaturam exercitum et iam paratis rebus munimento fore.* Neque ita ut censerem illud non fecit, quod ex iis quae alio modo

ab aliis editoribus hoc loco scripta sunt non satis probabilem sententiam exsistere putabam, et quod apud Tacitum non in paucis Sallustium imitantem locus perquam similis exstat Ann. XIV 33 init.: 'At Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre.' ubi itidem in deterioribus libris et editionibus pro *commeatuum* sive *commeatum* littera finali $\bar{m}$ prima proximi vocabuli *maxime* absorpta scribitur *commeatu.*

Cap. VII.

In T. Livii rerum Romanorum libris qui accuratius versari vult, ei paullo melior quam in Sallustio sors contigit, quod cum aliorum tum Alschefskii laudabili studio et labore, quem ad finem huius viri morte perductum non esse est sane quod doleas, effectum est, ut quid libris manu scriptis traditum sit satis iam excussum atque exploratum habeamus. Neque tamen fieri posse ut his solis subsidiis omissa prorsus et neglecta arte critica atque coniiciendi sollertia huius scriptoris verba ad incorruptam suam integritatem revocentur, neminem esse puto qui ignoret. Ipse et aliis locis et eo qui est XXIII 44 hoc expertus esse mihi visus sum in verbis quae J. Bekkeri exemplum secutus describam: (Hannibal) *corona oppidum circumdedit, ut simul ab omni parte moenia aggrederetur. quem ut successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. aliquot primo impetu perculsi caesique sunt; dein concursu ad pugnantes facto aequatisque viribus atrox coepit esse pugna. memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. eo die commisso modico certamine atque irritatis animis in urbem Romani, Poeni in castra sese receperunt. tamen Poenorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta, Romani quinquaginta.* In his autem plura occurrunt quae dubitationem movere possint. Qui enim veri simile esse credi potest, primo impetu perculsorum caesorumque Hannibalis militum minorem fuisse numerum, quam qui ex Romanis ceciderint, qui instructa acie cum magno tumultu eruperint? Nam id quidem quominus statuamus, a Livio omnium qui illo certamine perierint rationem esse initam, verbis illis *prima eruptione perculsi* iam prohibemur, neque id dicere licet, nisi Livio notam parum accuratae diligentiae inurere volumus, cum nulla eius rei certa significatio facta sit, perscriptum esse, quot Poeni prima eruptione perculsi, quotque Romani omni illo certamine cecidissent. Quae cum ita sint, mirum esse non potest quod in numeris offendentes J. Fr. Gronovius *haud plus quam trecenti,* Drakenborchius *haud plus quadringenti* scribi voluerunt. Sed ut omittamus verba *haud plus* ei rei parum favere, hae coniecturae a libris nihil habent praesidii, cum in P C scriptum sit '*haud plus quam triginta,*' in Berol. '*haud plus* XXX[ta],' idemque numerus reliquorum codicum auctoritate nitatur; neque per se veri simile videri potest, primo impetu trecentos aut quadringentos esse caesos. Quod autem Alschefski. illum numerum vocabulo *aliquot* tueri conatus est, in ea re ille parum caute versatus est. Nam 'aliquot, inquit, h. l. significare non posse 'eine bedeutende Anzahl,' sed 'einige,' id quod sequitur, haud plus quam triginta

Poenorum perculsos cecidisse, docet.' Iam hac vocabuli *aliquot* significatione posita veram esse scripturam *triginta* demonstrare studet. At haec est quam logici vocant demonstratio in circulo. Idem eo lapsus est quod ad *tamen* supplendum esse 'etsi magno impetu Romani eruperant' neminem fugere posse arbitratus est. Quidni, id quod multo magis consentaneum est, verbis illis quae proprius absunt: *modico certamine atque inritatis animis* illud quod oppositum sit contineri dicamus? Atque haec quidem si bene inter se cohaerent, vitium latere in proximis: *Romani quinquaginta* fieri non potest quin dicamus. Neque haec pari nituntur librorum fide. *Romani l* in uno P. inventum est ita tamen ut littera *l* manu secunda inducta sit, in C M cant. codd. nullum hoc altero loco numeri apparet vestigium. Iam vero cum in Berol. libro scriptum sit *romanorum nullus,* fontem corruptionis simul et verae scripturae vestigium mihi invenisse videor. Proximi enim enuntiati primum vocabulum cum sit *imber*, non dubito quin scribendum sit *Romani nulli. imber* cet., ita ut illud *nulli* a duabus extremis litteris vocabuli *Romani* et prima nominis *imber* ita absorptum sit ut in P. nihil iam nisi *l* restet. Nam libro Berolinensi quin manus emendatrix admota sit mihi non est dubium. Sed quominus locum persanatum esse statuamus, unum obstat, quod iam Heusinger, Livii interpres, sensit, perspexit Fabrii sagacitas. Etenim illud *haud plus* nullo modo videtur stare posse, quod si illa vocabula integra et incorrupta esse iudicamus Livium existimasse dicendum est minorem fuisse caesorum numerum quam exspectari potuit, id quod ab totius loci sententia mihi prorsus videtur esse alienum. Quare sive contrarium eius quod modo vidimus irrepsisse vitium dixeris natumque esse illud *haud* sive *haut* e postremis litteris verbi *ceciderunt*, quod eo facilius fieri potuit, cum illam particulam a librariis saepissime cum *aut* confusam esse satis notum sit, sive existimare mavis vocabulum *amplius* quod initio scriptum erat paullatim depravatum in *haud plus* abisse, locum ita scribendum esse censeo: *tamen Poenorum prima eruptione perculsi ceciderunt plus* (sive *amplius*) *quam triginta*, *Romani nulli.* Quanquam Livius modicum certamen fuisse scribit, quo animi inritati sint, tamen Poenorum prima eruptione perculsos plus triginta cecidisse, quem numerum pro rerum condicione cum primo impetu caesi sint, ex Romanis autem nullus ceciderit, Livius non exiguum fuisse, id est, aliquot caesos esse eo magis potuit dicere, quod Marcellum *cum paucis et novis militibus* Nolam tutari Hanno ut paullulum rem auxerit, a fide tamen non prorsus abhorrens dixit c. 43. Ut ratio autem impar ac discrepantia cum maiori etiam vi declararetur Livius mihi videtur scripsisse: *Romani nulli.* Conf. Hirt. belli Alex. c. 10: *nullis nostris militibus impositis.* Restat ut dicendum esse videatur Guil. Weissenborn. Liviana verba censuisse ita restituenda esse: *ceciderunt amplius trecenti* reliquis non mutatis (conf. Alschefski tom. III p. 872), quod cur mihi non probetur intelligi licet ex iis quae supra disputavi.

Cap. VIII.

Adiungere placet alterum Livii locum in quo aut interpretando aut corrigendo quae ab aliis allata videbam mihi probata non sunt. Decemviri qui in alterum annum creati erant,

cum suo tempore magistratu se non abdicassent, incursionibus populorum finitimorum in agrum Romanum factis pavore perculsi in curiam patres consultum quid facto opus esset citarunt. Tum vero M. Horatius Barbatus et alia et haec ferociter dixit III 39: *superbiam violentiamque tum perosos regis; quae si in rege tum eodem aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot privatis?* Veterum editorum cum nullus, quod sciam, in his verbis haesisset, J. Bekker illa *tum eodem* inclusit uncis, quos Alschefski. adnotans in PM et reliquis codicibus ita legi ut supra scripsi removit hac interpretatione subiecta: 'Wenn ein solches Betragen nun schon an einem Manne, der damals zugleich der König war, nicht habe ertragen werden hönnen, wer u. s. w.' Atque Bekkero ut non facile futurum esse censeo qui assentiatur, cum intelligi nullo modo possit, unde factum sit, ut illa verba quae induxit Livianis inferrentur, ita eam quam Alschefski. iniit difficultatis interpretando removendae rationem nemini probatum iri existimo. Quid enim ille, qui idem rex erat, praeterea fuit? Nonne id quam maxime dici opus erat? Atque id ipsum, quod rex erat ille in quo talia ferenda non fuisse Barbatus ait, nonne gravissimum erat? Quae cum ita sint, quod vitiosi in hoc loco inesse mihi persuasum est, id alio modo tollendum esse censeo. Mea enim sententia TUMEODĒ depravata sunt ex TUNC UNO. Haec si reponentur, id quod sententia opposita *in tot privatis* postulat habebimus.

Cap. IX.

In Ciceronis libris, qui inscripti sunt Tusculanae disputationes, tot viri ingenii acumine iudicandique subtilitate atque accurata doctrina insignes operam suam studiumque collocarunt, ut a multis quibus olim obruti erant mendis satis liberati ac purgati, eorumque intelligentia mirum quantum aperta et illustrata sit. Illis quidem viris etsi nemo facile erit qui speret fore ut maiora etiam praestando iustam debitamque laudem praeripiat, factum tamen esse nemo mirabitur, ut qui ingenio et doctrina multo inferiores essent, si oculos animumque in uno quodam loco acriter intenderent, operae pretium fecisse putandi essent. Atque, nisi omnia me fallunt, etiamnunc loci restant aut dubiae scripturae aut parum exploratae interpretationis, in quibus vires laudabiliter exerceri possint. Quod num mihi contigerit in ea quam ex illis libris aut emendandi aut explicandi sumam materia, hoc iudicium penes eos erit, qui in his rebus sunt me sollertiores.

Cicero postquam quid esset animus magnam dissensionem esse dixit, aliorumque de hac re quae sententiae essent attulit ita pergit I 9, 19: *Animum autem alii animam, ut fere nostri declarant nomen.* Hoc enim modo in codicibus longe praestantissimis, velut Reg. 1, Bern. Vatic. aliis scriptum est; in codice autem Fabricii vetustissimisque editionibus postrema haec sunt: *ut fere nostri declarant nominari.* Quae cum apertum sit esse corrupta, alii ad aliam delati sunt coniecturam. Ac Davisius quidem et Bentleius legendum esse censuerunt: *Animum autem alii animam, ut fere nostri: declarat nomen.* Hoc autem Tredgero nuperque R. Klotzio priore sententia mutata in libro qui inscribitur: Archiv für Philol. und Paedagog.

vol. XV, p. 480 probatum alii quod ex Ciceronis usu oratio hic sine coniunctione esse non posset reiecerunt. Aliam viam ingressus est Fr. Aug. Wolfius e coniectura scribens: *Animum autem alii animam, ut fere nostri declarant nomine;* qua tamen vereor ut eo quo opus est deducamur. Neque enim facile est ad intelligendum, quid si haec vera esset scriptura illud *fere* sibi vellet. Atque haud scio an Lambinus linguae latinae scientia iudiciique subtilitate praestans hoc senserit ipse scribens: *animum autem animam nostri declarant;* et Klotzius Wolfii auctoritatem olim secutus tamen reddidit vi vocabuli *fere* prorsus omissa: 'Andre halten den Athem für die Seele, wie dies unsre Landsleute durch den Namen zu erkennen geben.' Neque illi coniecturae multum favet ipsum dicendi genus. Quanquam Plinius N. H. XXXIII 6 scripsit: *cuius licentiae origo nomine ipso in Samothrace id institutum declarat,* quem locum indicavit Klotz. *Addend. ad Cic. disp. Tusc.* p. 211, Cicero tamen alio modo loqui solet. Conf. T. d. III 5, 11: *Totum igitur id, quod quaerimus, quid et quale sit verbi vis ipsa declarat;* de divinat. I 42, 93: *Quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a maioribus posita declarant;* de fin. III 4, 14: *erit enim notius, quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus.* Huc accedit, quod ea quae sequuntur numerum pluralem postulare videntur. Quae cum omnia colligo, facere non possum quin a Wolfii aliorumque qui hunc secuti sunt sententia recedam. A Cicerone enim profectum esse existimo hoc: *Animum autem alii animam, ut fere nostri; id declarant nomina. Id* inter *nostri* et *declarant* intercidit, quod horum vocabulorum postrema et prima eaedem sunt litterae. Hoc autem modo si scribitur, neque sententiae carent vinculo suo, et memorabilis scripturae *nominari* origo multo facilius quam ab aliis factum est mihi videtur explicari posse. Quot autem loci simili modo librariorum negligentia nimiaque festinatione depravati sint, id nemo qui aliquam his rebus impendit curam nescit. Ut unum alterumve locum ex ipsis Tuscul. disputationibus afferam, non iam dubitatur quin III 6, 12 praepositio *in* exciderit inter *qui* et *nostra,* et F. A. Wolfius I 43, 104 pro iis quae corrupte in optimis libris leguntur *et is quidem sentiens* egregie restituerit *et is quidem idem sentiens,* et Wopkens. lect. Tull. p. 94 edit. Hand. recte inseruerit II 27, 67 inter *praedones* et *insequantur* particulam *si.* Ipse iis quae iam sequentur hoc modo duo alios Ciceronis locos tentabo in integrum restituere.

Cap. X.

Cicero T. d. III, 8 quo loco eam virtutem, quam Graeci σωφροσύνην vocant latine frugalitatem recte appellari posse demonstrare conatur post alia ita pergit: *reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Quae nisi tanta esset et si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset L. Pisonis cognomen tanto opere laudatum. Sed quia nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignaviae; nec qui propter avaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiae; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiae, frugi appellari solet: eo tres virtutes, fortitudinem iustitiam prudentiam, fru-*

galitas complexa est (etsi hoc quidem commune est virtutum; omnes enim inter se nexae et iugatae sunt); reliqua igitur et quarta virtus ut sit ipsa frugalitas. Ita hunc locum in praestantissimis codicibus scriptum invenimus. Atque cum verba postrema *reliqua igitur* cet. perquam sane multi alius alio modo sanare tentaverint, in iis quae supra scripta sunt, si ab uno discesseris Nissenio, nemo exstitit qui haeserit. Sed quae tandem est haec ratio: quia is qui propter metum praesidium reliquit, frugi appellari non solet, eo fortitudinem frugalitas complexa est. Equidem scio in his libris nonnulla esse scripta non sine aliqua festinatione ac negligentia, alia etiam parum distincte ac subtiliter, quale est illud II 18, 43: *Quod ergo et postulatur a fortibus et laudatur cum fit, id aut extimescere veniens aut non ferre praesens nonne turpe est?* a Madvigio de fin. praef. p. LII acute exagitatum, sed hoc loco Ciceronem tam socordem fuisse, ut suam ipse rem perverterit, id a me ut crederem impetrare non potui. Quam maxime enim id agit ut efficiat, frugalitatis nomine, etsi interdum id latius pateat, accommodatissime tamen appellari unam illam virtutem, quam Graeci σωφροσύνην vocent, neque vero quod illo nomine omnes virtutes contineantur, ideo frugalitatem complecti eam, quam tum temperantiam alias modestiam appellaverit. Neque in illa scriptura quae ratio idonea particulae *sed* redderetur intelligere potui. Quae cum ita sint, locum depravatum esse mihi persuasi, scribendumque esse censeo *frugalitas non complexa est.* Iam haec erit sententiarum ratio. Frugalitate omnis quidem abstinentia, omnis innocentia, reliquae etiam virtutes continentur, sed hoc nomen proprie tamen fortitudini iustitiae prudentiae non attributum est; etsi id mirum esse non posset, cum sit una virtus, eiusque partes ita inter se nexae, ut qui unam habeat reliquas etiam habere debeat (conf. Kuhner *de Ciceron. in philosoph. meritis* p. 230); quae igitur una reliqua est praeter illas tres, quartae sive Graecorum σωφροσύνῃ respondere videtur. Si vel sic remanent et in oratione conformanda et in ipsa re demonstranda quae aliquo modo impedire possint, ea mihi videntur et facilius excusari posse, neque esse graviora quam quibus totum hoc caput laborat. Sed quod maximum est, argumentationis via patet haec: Quantumvis frugalitas late pateat, tamen eo nomine virtutes vitiis ignaviae iniustitiae stultitiae contrariae non appellantur. Reliquum igitur videtur esse ut frugalitas quarta sit virtus. *Non* autem ante *con* propter similem litterarum ductum facillime potuisse excidere nemo iam mirabitur. 'Animadversum est, scribit Lambinus *Emendatt. Tull.* pag. 249 ed. Klein., in libris veteribus saepe positum esse *non* pro *con* seu *cum,* et contra *con* pro *non,* quod in Lucretio demonstravi, saepe etiam non esse positum cum sequeretur *con* errante scilicet librario propter similitudinem syllabarum.' Conferri cum his ea possunt quae Madvig. exposuit de fin. praef. p. L. — Restant postrema verba, quae vitiosa esse nemo non videt. Quid alii tentaverint non lubet afferre cum iusto longius a codicum vestigiis recedat, quae quantum fieri potest persequens repono equidem haec: *reliqua igitur et quarta virtus sit ipsa frugalitas.* Particula *ut,* quae in libris post vocabulum *virtus* legitur, vel ex huius ipsius nominis postremis litteris orta est, vel ut vis coniunctivi patefieret addita. Cicero, qui quae frugalitatis vis esset bene sensit, cum eam σωφροσύνης angustiis coercere conclusionis genere quodam modo coactus esset, ipse fluctuare

coepit ac dubitanter loqui non alia sententia atque supra scripsit: *sed haud scio an recte ea virtus frugalitas appellari possit.* Neque ad ea quae consequuntur non attendendum est: *Eius enim videtur esse proprium, motus animi appetentes regere et sedare* cet. Ita Cicero disseruit cum iam loquendi consuetudinem ad artis scientiam detorquere atque interpretari studuit.

Cap. XI.

Orationis Sestianae c. III haec Cicero scripsit de P. Sestio: *Eo* (patre) *auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albini, filiam, ex qua hic est puer et nupta iam filia. Duobus his gravissimae antiquitatis viris sic probatus fuit, utrique eorum ut et carus maxime et iucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate eius vel sollicitudine et molestia iudicare. Duxit uxorem patre vivo optimi et calamitosissimi viri filiam L. Scipionis.* Illa *duxit uxorem* cet. quin cum superioribus non Ciceroniana arte coniuncta cohaereant, neque satis graviter addantur de ea re neminem fore speraverim qui cum paullo acrius attenderit dubitet. Quare suspicari quis possit sola librariorum culpa atque indiligentia vocabulum quoddam excidisse, cum exploratum iam habeamus in hac ipsa oratione describenda non semel id factum esse; sed magis tamen animus inclinat ut vocem *iterum* propter similium atque adeo earundem litterarum concursum inter *duxit* et *uxorem* paullatim prorsus evanuisse existimem.

Cap. XII.

Cicero ubi quae in hostes servanda essent iustitiae officia exposuit ac belli aequitatem sanctissime fetiali populi Romani iure perscriptam esse dixit, hoc ipsum ex consuetudine qua et in aliis libris et in iis qui sunt de officiis uti solet illustrasse et confirmasse putatur his exemplis l. I c. 11: *Popillius imperator tenebat provinciam, in cuius exercitu Catonis filius tiro militabat. Cum autem Popillio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Popillium scripsit, ut si eum patitur in exercitu remanere secundo eum obliget militiae sacramento, quia priore amisso iure cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat observatio in bello movendo. Marci quidem Catonis senis est epistola ad Marcum filium, in qua scribit se audisse eum missum factum esse a consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur ut caveat ne proelium ineat. Negat enim ius esse qui miles non sit cum hoste pugnare.* Haec autem eiusmodi sunt ut non facile quisquam qui paullo attentius legerit et consideraverit ea nihil offensus dimittat. Ac cum viros doctos viderim etiamnum in plane diversas de hoc loco discedere sententias neque ad exitum perduxisse quaestionem, rem quasi integram retractare visum est atque experiri num

possem profligare. Quod ne frustra succedat, et res et verba spectanda sunt. Cicero igitur ex fetiali iure perscripto intelligi posse postquam significavit nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis gereretur aut denuntiatum ante esset et indictum, Cato ille Censorius quid fecerit cum filius eius qui militabat ab imperatore dimissus esset commemoratur. Sed haec parum inter se cohaerent, neque generalis quae posita erat sententia de bello aut iuste aut iniuste inferendo exemplis comprobatur, id quod quam maxime exspectaveris, sed miles quidam unus quando cum hoste iure pugnare non possit edocemur. Nam C. Beierum cum in eo quem fecit 'conspectum rerum' suae de officiis editioni additum tom. I p. XIX haec summatim exposuit: 'Volt autem iustitia ad officia bellica relata, ut belli colatur aequitas, fetiali iure perscripta; quod iubet α) ut rebus repetitis bellum geratur aut denuntiatum ante sit et indictum; β) ut qui miles non sit, nullum ius habeat cum hoste pugnandi.' seiungentem quae cohaerent a vero paullum deflexisse haud ita difficile mihi videtur ad demonstrandum et intelligendum. Nam Cicero, ab hoc enim interim omnia opinemur profecta esse, paullo infra ad eam quam supra posuerat sententiam quodam modo revertens haec universe pronuntiavit: '*Adeo summa erat observatio in bello movendo;*' quae tamen ipsa quod Catonis litteris nihil de bello concitando continetur multum habent offensionis, ita ut Lambinus, vir usus et consuetudinis sermonis Latini in primis peritus, cum quam haec inter se connexa et apta non essent sensisset, non sine causa in verbo movendo haeserit. Nam quos J. Fr. Heusinger attulit locos Livii IV 58, 6: *Veiens bellum motum;* VIII 6, 5: *Di pium movere bellum;* Virgil. Georg. I 509: *Hinc movet Euphrates illinc Germania bellum;* Hor. carm. IV 1, 2: *Intermissa, Venus, diu rursus bella moves?* Ovid. Amor. III 12, 4: *Quosve deos in me bella movere querar?* his omnibus locis *bellum movere* esse idem quod *concitare* vel *ciere*, neque, quae Heusingeri est opinio, etiam *gerere,* et ipsa verbi vi patet, et ex illis qui prolati sunt locis, si sententiarum contextus qui sit spectatur, intelligi potest. Nec tamen ulla idonea ratio cur Lambini auctoritatem secuti statuamus illud verbum quod in libris manuscriptis legitur omnibus a quopiam Ciceronis verbis postea additum esse excogitari potest. Iam vero in ipso narrationis initio novae difficultates oboriuntur. Neque enim ille in cuius exercitu M. Catonis filius dicitur militasse quis fuerit satis constat. Nolo urgere in multis non malae fidei codicibus et libris vetustis non *Popillium* sive *Popilium* inveniri, sed vel *Pompillium* vel *Pompilium.* Et hoc quidem scriptum exstat in eo quoque libro, qui a. 1481 Romae typis descriptus est, qua nitida editione, quae est bibliothecae Trevirensis, mihi ipsi uti licuit. Sed fac Popilium sive Popillium, id quod plerique qui Ciceronis de officiis libros ediderunt arbitrantur, veram esse scripturam, cum e gente Popillia plures illo ipso tempore clari essent, summosque magistratus gererent, M. Popillius enim Laenas a. u. c. 581 consul fuit, proximo anno eius frater C. Popillius, num Ciceronem tam ambigue et contra suam consuetudinem, quae qualis esset et quam late pateret copiose expositum est a Fr. Ellendt. explic. ad Cic. de Orat. III 1, 4. illum hominem significasse existimandum est? Ne hoc quidem fugit Lambinum qui latine sciebat, addendumque censuit praenomen Marci, quod cum proximum vocabulum sit *indictum* littera *m* terminatum equidem si locus

quo de agimus nullas alias haberet suspiciones, neque novae quas paullo infra persequemur difficultates M. Popillio adversarentur non improbarem. Nunc vero hac ipsa indiligentia ut verum scriptorem deprehendamus leve quoddam indicium contineri videtur. Neque distinctius dicta videntur esse quae sequuntur: *imperator tenebat provinciam.* Is enim cui haec debemus, qua est taciturnitate atque orationis brevitate, quam tenuerit Popillius provinciam memoriae prodere operae pretium non esse existimavit. Intelligunt, siquidem fuit M. Popillius Laenas, Liguriam, quae quanquam utrique consuli a. 581 L. Postumio Albino M. Popillio Laenati decreta est a Postumio Albino ad agrum publicum a privato terminandum postea in Campaniam ire iusso ne visa quidem est. Conf. Liv. XLII c. 1 et 9. Iam res a M. Popillio contra Ligures gestas Livium ducem sequentes quam fieri potest brevissime percenseamus. Is igitur in agro Statellati atrociter cum Liguribus pugnavit, qui cum multi essent caesi non pauci capti consuli nihil pacti sese dediderunt sperantes non atrocius quam superiores imperatores consulem in se esse saeviturum. 'At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendidit.' Senatui autem cum litteris a consule ipso missis certior de ea re factus esset atrox visum est, quod dediti in fidem populi Romani omni ultimae crudelitatis exemplo lacerati ac deleti essent. Quare placuit senatui M. Popillium consulem Ligures pretio emptoribus reddito ipsos restituere in libertatem bonaque ut iis quidquid eius reciperari posset redderentur curare, nec ante consulem de provincia decedere, quam deditos in sedem suam Ligures restituisset. Consul cum legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis iratus Romam contendisset senatumque vocasset nihilo lenioribus quam absens senatorum aliquot orationibus increpitus in provinciam rediit. Insequenti anno alter consulum C. Popillius erat. Qui ubi pro fratre M. Popillio deprecatus est, cum collegam deterrendo in suas partes traxisset, patres eo magis utrique pariter consulum infensi in incepto perstabant, Liguresque ambobus consulibus decernunt Macedoniam quae iam imminente Persei bello petebatur decreturos negantes nisi de M. Popillio referretur, postulantibusque deinde ut novos exercitus scribere aut supplementum veteribus liceret utrumque negatum est. Quae cum ita essent consules Romae permanebant. M. autem Popillii proconsulis invidia etiam aucta est, cum iterum se cum Statellis Liguribus pugnasse magnamque eorum numerum occidisse scriberet. 'Tum vero non absens modo Popillius sed consules quod non exirent in provinciam in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Marcius Sermo et Q. Marcius Scylla tribuni plebis rogationem quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent in senatu recitarunt. Sanciebatur ut qui ex Statellis deditis iu libertatem restitutus ante calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in servitutem venisset, ut iuratus senatus decerneret qui eam rem quaereret animadverteretque. Ex auctoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt.' Eam autem rogationem magno consensu plebes scivit iussitque. Ac patres C. Licinium praetorem quaerere iusserunt. Tum demum consules in provinciam profecti sunt exercitumque a M. Popillio acceperunt. Neque tamen M. Popillius reverti Romam audebat ne causam diceret. Ac cum tandem alterius rogationis denuntiatione invitus Romam tractus esset, ingenti cum invidia in senatum venit ibique laceratus iurgiis

multorum est, illa autem rogatio de Liguribus nisi arte fallaci elusa non est. Ex his quae ad verbum fere, ne quid a vero detorsisse viderer, e Livii libro XLII attuli ad rem de qua agimus recte iudicandam aliquid momenti videtur peti posse. M. enim Popillius, cui duae legiones decretae erant (Liv. XLII c. 1), illa autem in agro Statellati victoria non incruenta fuit, cum amplius tria milia militum amissa essent (Liv. ibid. c. 7), quando audere potuisset unam legionem dimittere equidem intelligere non possum. Quae enim G. H. Martinium et J. G. Lindnerum, quorum tamen neutrius de hoc Ciceronis loco commentationes ut inspicerem mihi contigit, Beier scribit statuisse cum Popillius Roma in provinciam redisset legionem illam dimissam esse, a qua sententia non distat J. Fr. Heusinger, ea mihi cum ideo quod Livius prorsus nihil de hac re prodidit probanda non videntur, tum quia imprimis post ea quae Romae expertus erat, alia vix dubium esse potest quin Popillius in Ligures agitaverit hostilia, aut suspicatus sit Ligures rebellaturos esse, quibus alteram scimus a Popillio postea allatam esse cladem. Huc accedit quod Liv. c. 27 scribit C. Licinium praetorem a C. Popillio secundam quae in Liguribus esset legionem ex senatus auctoritate postulasse. Quae autem haec si reputaverimus de M. Popillio suborietur dubitatio ea aliis etiam rationibus augetur. Nam cum is summa flagraret invidia et odio, acerbissimis in senatu iurgiis et criminationibus peteretur, in eumque et vehemens sciosceretur rogatio et senatus consultum fieret, num putandum est M. Catonem gravem illum virum ab eiusmodi hominis stetisse partibus ac permisisse filio suo, cum dimissus esset, ut diutius apud eum militaret, 'qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset et pacatos ad rebellium incitasset?' Quae cum ita sint nullo iam modo M. Popillius videtur retinendus esse. Neque tamen si ad C. Popillium confugerimus res nobis erit expeditior. Continuo difficultate quadam illa verba: 'imperator tenebat provinciam' non carere videntur. Haec enim de M. Popillio putaverim in eandem accipi potuisse sententiam, qua scriptum est apud Ciceronem epist. ad fam. I 9, 2: *tua quidem causa te esse imperatorem provinciamque bene gestis rebns cum exercitu obtinere ut debeo laetor.* Quanquam haud scio an sint qui cum nihil prorsus a Livio proditum sit, illum appellatum esse imperatorem, hoc non sine ratione aliqua improbent. Sed C. Popillius qui nihil memorabile in suo consulatu gessit, exasperatosque Ligures sedabat (Liv. c. 26) qui fieri potuit ut provinciam tenuisse diceretur idque imperator? Nam Cicero si imperatorem intelligi voluisset eum, qui cum imperio esset missus, non dubium mihi videtur, quin consulem dixisset. Deinde tiro ille Catonis filius vix conciliari potest cum C. Popillio. Huic enim eiusque collegae cum non permitteretur ut novos exercitus aut supplementum veteribus scriberent, nullos alios in provincia habuerunt milites nisi quos acceperant a M. Popillio; sub hoc igitur non sub eius fratre Catonis filius dici potuit tirocinium posuisse. Quod in legione illa dimissa impeditum fuit, facilius si C. Popillius intelligendus esset videretur removeri posse, sed videretur tantummodo. Etenim cum belli Persici apparatum non differendum censerent patres, Cn. Licinius praetor C. Popillio consuli ex auctoritate senatus scribit, ut legionem secundam quae maxime veterana in Liguribus erat Brundisii adesse iuberet. Qui igitur vel minimum est veri simile Catonis filium si tanta pugnandi cupiditate

tenebatur apud eum imperatorem, cuius milites tumultus ac rebellionem comprimendi fortasse aliquam, nullam habebant occasionem cum hoste in acie confligendi, remanere maluisse, quam cum commilitonibus in bellum proficisci in quo decora militiae edi poterant. Iam in Marco et Gaio Popilliis fratribus omnia haerere et impedita esse vides. Nam M. Popillium consularem quem cum aliis pari nobilitate adolescentibus tribunum militum in Macedonicas legiones Q. Marcium Philippum consulem a. u. 585 secutum esse scribit Livius XLIV 1 init. intelligi non posse per se patet; itaque reliqua persequamur. Quamdiu aliqua libris scriptis in hoc loco tribuitur fides et auctoritas facere non possumus quin Car. Langii et J. Fr. Heusingeri rationem amplexi statuamus bis accidisse ut dimitteretur Catonis filius et a Popillio aut Pompillio et bello Macedonico. Hunc autem cum dubitari non possit quin C. Tim. Zumptius iure putaverit admirabilem fuisse casum, factum est ut viri docti certatim a coniecturis aliquid auxilii peti posse arbitrarentur. Qui autem, ut hoc loco unius eiusdemque missionis facta esset mentio, opinantur in Popillio nominando Ciceronem lapsum esse memoria, ii minime sunt audiendi, quod saepissime Persen ab Aemilio Paullo devictum esse ille commemoravit; de qua re qui cupiet locos videre poterit collectos apud Orellium *Onomast. Tull.* p. 16 sq. Non melius res cessit Gronovio, cui tamen assensit Perizonius *animadv. histor.* c. 10, pro Popillio substituenti A. Hostilium qui a. u. c. 584 in Macedonia bellum administravit. De hoc enim ne cogitetur id obstat quod idem in omnes qui bello illi Persico praepositi erant cadit. Nam cum Aemilius Paullus in contione a fide non abhorrens praedicaverit bellum Macedonicum per quadriennium quattuor ante se consules ita gessisse ut semper successori traderent gravius (Liv. XLV 41), tantum abfuisse ut tota legio dimitti posset, ut novi quotannis exercitus supplementumque scribenda essent, alii iam recte viderunt. Et ne ab Aemilio quidem Paullo qui gravissimum illud bellum quindecim diebus confecit unam legionem esse dimissam veri simile esse satis probabiliter exposuit Beier tom. I p. 343. Huc accedunt alia non leviora. 'In pugna (ad Pydnam facta) M. Cato, Catonis oratoris filius, dum inter confertissimos hostes insigniter dimicat, equo delapsus pedestre proelium aggreditur. Nam cadentem manipulus hostium cum horrido clamore veluti iacentem obtruncaturus circumsteterat: at ille citius corpore collecto magnas strages edidit. Cum ad unum opprimendum undique hostes convolarent, dum procerum quendam petit, gladius ei e manu elapsus in mediam cohortem hostium decidit, ad quem reciperandum umbone se protegens inspectante utroque exercitu inter mucrones se hostium immersit, recollectoque gladio multis vulneribus exceptis ad suos cum clamore omnium revertitur.' Haec Justinus XXXIII 2, quocum conferantur Plutarch. vit. Aem. Paulli c. 21 et vit. Cat. mai. c. 20, Val. Max. III 12, 16, Frontin. Strateg. IV 5. Quodsi Catonis filius a consule missus factus esset, id dubium mea quidem sententia esse non potest quin non ideo quod in ea quae dimittebatur legione militabat factum esset, sed ut vulnera quae gravissima ei inflixa erant sanaret, Cato autem pater, quem fugere non poterat ad Pydnam decertatum esse, si filium graviter vulneratum per litteras admonuisset ut caveret ne proelium iniret, quod qui miles non esset cum hoste pugnare ius non esset, rediculus sane foret. Hoc incommodum et alia quae in missione

bis facta insunt Gernhardus eique assentiens C. Tim. Zumptius sublata putarunt eiectis verbis: *cum in Macedonia Persico bello miles esset;* modo ne ita ad Popillios et ad eas difficultates revolveremur quae praeterea in hoc loco resident.

Postquam quae et in hominibus et in rebus impedita essent exposuimus, restat ut indagemus num in verbis nihil insit quod cum Ciceroniano dicendi genere discrepet. Eiusmodi autem est quod si optimorum codicum, Gu. secund. Bernens. a b d fidem sequendam duximus facere non possumus quin, ut feci, scribamus: *si eum patitur,* id quod a Ciceronis consuetudine abhorrere sciunt periti. Neque militiae sacramentum mihi notum est num aut Cicero alias aut ex iis qui optimi habentur latinitatis auctores aliquis dixerit. Sed si quis quod est apud Plinium epist. 38 l. X et Val. Max. V 2, 2 *militare sacramentum* afferat, ut ei liberaliter concedamus ita dici potuisse, hoc tamen loco illud militiae commode abesse posse facile assentimur J. Fr. Heusingero. At qui sacramento non iam tenetur quomodo dici potest sacramentum amisisse? Hoc mea quidem sententia a Ciceronis genere dicendi tam alienum est ut quod in Gu. quinto transpositum est: *priore iure amisso,* aut quod J. Fr. Heusinger censuit interpunctione mutata *iure* cum verbis quae antecedunt coniungendum esse non cum iis quae sequuntur arbitrarer, si in loco quem prorsus certum esset Ciceronis esse versarer, amplectendum esse, nisi, quod Zumptius sobrie et intelligenter iudicavit, hoc loco *priore* nimis perspicue referri ad *sacramentum*, nec debuisse illa: *pugnare poterat* sic nude poni, id verum esse nimini non posset liquere. Beier rationem Heusingeri recte ille quidem improbavit, sed quo id fecit modo Ciceroni parum consuluit. Nam *sacramento amisso* explicandum non erat loco Tacitino hist. III 42: *Haud procul inde agebat Marius Maturus Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cuius sacramentum cunctis circa hostilibus nondum exuerat,* ubi *sacramentum nondum exuerat* idem fere esse patet quod sacramentum servabat in fideque perstabat, neque quod apud Quint. declam. 17, 18 est: *Ablata sunt sacramenta pereundi* si sententia dictum esset simili, quod non est, inde effici potest talem verborum insolentiam placuisse Ciceroni. Personatus autem ille Cicero cum tam manifestis deprehendatur indiciis, mirum sane est deceptos tamen esse nonnullos homines non mediocri sermonis latini scientia instructos. Tale quid in verbis proximis accidit. Quae enim Beier adnotavit, *adeo* cum superlativo aeque ex media esse latinitate ac *tam,* si iis putavit quae hoc loco leguntur comprobatum esse ea non recedere a Ciceronis usu et consuetudine, non satis percepisse censendus est particulae vim, quae qualis esset optime expositum est ab Handio Tursell. I p. 143 seqq. unde facile intelligitur Livii verba IV 54, 4 *avidissimi adeo populo ostentantes* ab eo de quo disserimus loco prorsus differre. Aliam explicandi viam ingressus est Stürenburg. qui *adeo* ad verbum *movendo* censuit referendum esse, ut sententia esset verbis nostri sermonis reddita: 'Sogar bei Erregung eines Krieges herrschte die grösste Gewissenhaftigkeit.' Sed haec ratio qua nova inde ab *adeo* inferretur sententia ita contorta est, ut mirum sit eam Seyfferto olim in iis quae ad Ciceronis libellum qui est de amicitia p. 149 commentatus est placuisse. Quae cum ita sint dubium esse non potest quin qui hunc locum ad illud genus dicendi rettulerint quo illa particula proponendae

sententiae sive, ut cum Quintiliano instit. orat. VIII 5, 11 loquar, epiphonemati inserviat, de vi quae hoc loco subiecta sit illi *adeo* recte statuerint. Conf. Hand. Turs. I p. 152. Qui autem illum quem dixi huius particulae usum ex hoc ipso loco a Ciceronis consuetudine dicendi non abhorrere efficere conati sunt, in quo numero sunt Naegelsbach. in libro quem inscripsit: Lateinische Stilistik für Deutsche p. 531 ed. II; Seyffert l. d. p. 571 alii, horum sententia tantum abest ut comprobari possit, ut, quod particulam ea quam supra significavi vi praeditam esse nullo alio loco apud Ciceronem, non ita raro apud posteriores scriptores invenimus, hoc ipsum etiamsi aliae non accederent causae aliquam iniicere debuisse arbitrer dubitationem, num de quo agimus loco is Ciceronis esset. Id autem mirum esse non potest illo particulae usu abstinuisse Ciceronem, cum eundem idem vocabulum angustioribus quam posteriores scriptores significationis finibus continuisse sciamus. Conf. Hand. l. d. p. 141 et 150.

Quod scimus fere fieri ut ad hominem qui diu dolose ac fallaciter egerit ubi semel fraudem odorari coepimus arguendum undique multae res concurrant, idem quodam modo mihi videtur hoc in loco accidere. Neque enim sine causa mihi videor haerere in vocabulo observationis, pro quo haud scio an Cicero usus esset religione, nam aliam esse apparet huius nominis vim Brut. IX 33: *Verum tamen natura magis tum casuque nonnunquam quam aut ratione aliqua aut observatione fiebat,* quem locum parum apte Heusinger contulit, eique non ita dissimilis est de off. II 24: *Sed valetudo sustentatur notitia sui corporis et observatione, quae res aut prodesse soleant aut obesse.* De *movendo* cum supra satis dictum esse putemus, id addendum est, quod non fugit Gernhardum, totam sententiam, quae verbis *adeo — movendo* enuntiatur, si a Cicerone, optimo orationis artifice, profecta esset, exemplis unde efficeretur non mediam fuisse interponendam sed in fine collocandam. Verba quae sunt proxima *Marci quidem Catonis* non libentioribus excipimus auribus oculisque perlustramus, cum ab hoc loco prorsus alienum sit Marcum Catonem vocabulo *quidem* maiore quadam vi efferre, ita ut alii cuidam oppositus videatur. Atque hanc ipsam ob causam ab iis dissentio qui Ciceronem a Marco Catone patre eodem tempore in eandem fere sententiam et ad consulem et ad filium litteras esse datas arbitrantur. Ciceronem enim non adducor hoc non clarius et diligentius atque adeo maiori significasse artificio.

Haec omnia quae disserui si considero atque complector, ad eorum accedere non possum sententiam qui putant aut consulis nomine mutato aut nonnullis verbis veluti: *Adeo summa erat observatio in bello movendo,* aut: *cum in Macedonia bello Persico miles esset,* aut tota altera epistola resecta incommoda et difficultates quae in hoc loco insident esse remota et sublata, arbitrorque hunc in modum quaecunque tentata sunt iis nihil effectum esse nisi ut tandem pateret gravius hic vulnus latere cui non possemus mederi nisi illud praeceptum sequeremur, quo quae sanari non possunt resecare iubemur. Quae Cicero igitur generatim atque universe iudicaverat, nullum bellum esse iustum nisi quod aut rebus repetitis gereretur aut denuntiatum ante esset et indictum, ea exemplis illustranda ac comprobanda esse aliquis ratus verba, quae post verbum *indictum* usque ad finem capitis leguntur, cum aut non intel-

ligeret haec esse quam maxime inepta aut quod meliora non haberet et sciret adscripsit. At enim omnis nostra disputatio labefactatur Plutarchi auctoritate, 'qui — sunt haec verba Gernhardi — hanc Catonis ad filium epistolam eandem ob causam commemorat in Quaest. Roman. p. 273 E et consulis et terrae et belli nomine omisso, ut videatur nostrum locum expressisse glossemate isto (intelligit verba: *cum in Macedonia Persico bello miles esset*) nondum corruptum.' Quod quale sit ut pateat Plutarchi locum opus est transcribi: *Διὰ τί τοῖς μὴ στρατευόμενοις μὲν ἐν στρατοπέδῳ δὲ ἄλλως ἀναστρεφομένοις οὐκ ἐξῆν ἄνδρα βαλεῖν πολέμιον οὐδὲ τρῶσαι, καὶ τοῦτο Κάτων ὁ πρεσβύτης ἐν ἐπιστολῇ τινὶ διεδήλωκε γράφων πρὸς τὸν υἱὸν καὶ κελεύων, εἰ παρεθείη τῆς στρατείας ἀποπληρώσας τὸν χρόνον, ὑποστρέφειν, ἢ προσμένοντα λαβεῖν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τὸ ἐξεῖναι τρῶσαι καὶ ἀνελεῖν πολέμιον, ὅτι τὴν ἀνάγκην μόνην ἐξουσίαν εἶναι δεῖ τοῦ ἀνελεῖν ἄνθρωπον.* Cum id quam maxime mirum foret, si M. Catonis filius nimia quadam pugnandi ferocia abreptus per litteras bis admonendus fuisset ne contra ius cum hoste certamen iniret, dubitari illud quidem non potest quin uterque scriptor eiusdem rei mentionem faciat, sed alter tamen ab altero non paullum discrepat. Plutarchus enim nihil commemorat quo bello litterae scriptae sint, id quod fit Latina epistola, cum nullas esse idoneas rationes verba illa: *cum in Macedonia bello Persico miles esset* delendi supra videamur satis demonstrasse. Huc accedit ut scriptor Latinus Catonis filium a consule iam missum factum esse dicat, Cato autem Plutarchius filium si militiae tempore expleto dimittatur admoneat ut aut domum redeat, aut ab imperatore petat ut sibi hostem ferire et occidere liceat. Quae cum ita sint alterum tamen alterius secutum esse auctoritatem mihi quidem persuasum est. Sed in Latinis verbis cum tot quae offensionem habent invenerimus, potius e contrario eum qui haec scripsit e Plutarcho pendere statuendum erit, quae quidem ratio eo etiam aliquo modo comprobatur, quod ut rivulos et flumina quo longius a fontibus absunt eo maiorem aquae vim habere videmus, ita in Latinis verbis, praeterquam quod nonnulla immutata sunt, alia ut res et homines, ad quos ea spectat, accuratius definirentur accesserunt. Ita igitur res mihi videtur facta esse. Cum quae Cicero de bello iuste inferendo proposuerat aliquis sive Plutarchum magna socordia et negligentia aut ignorantia sive alium quendam secutus exemplo quodam comprobasset, alter non ad imperatorem sed ad filium a M. Catone litteras esse datas corrigendo addidit et quantum potuit particula *quidem* significavit. Nam equidem illos recte sensisse prorsus existimo, qui utramque epistolam non unius eiusdemque hominis esse arbitrantur, modo ne alterutram esse Ciceronianam quis inde efficere velit. Num in mente eius quisquis fuit, qui exploratiora quae proferre posset se habere opinabatur, incerta atque adeo falsa memoria haeserit loci Plutarch. vit. Cat. mai. p. 348 D: *ἐφ' ᾧ* (intelligendum est illud facinus cuius supra Justini verba afferens mentionem feci) *καὶ Παῦλος ὁ στρατηγὸς ἠγάσθη τὸ μειράκιον, καὶ Κά-τωνος αὐτοῦ φέρεταί τις ἐπιστολὴ πρὸς τὸν υἱὸν ὑπερφυῶς ἐπαινοῦντος τὴν περὶ τὸ ξίφος φιλοτομίαν αὐτοῦ καὶ σπουδήν,* unde litteras a Catone patre ad filium in Macedonia militantem sed propter aliam atque hic affertur causam scriptas esse cognoscimus, hoc in medio relinquendum esse arbitror. Totam autem illam accessionem tempore satis antiquo

factam esse et inde patet, quod ab nullo codice abest, et quod iam Joannes Sarisburiensis, quem MCLXIV Carnuti (Chartres) episcopum constat factum esse (conf. Ger. Jo. Voss. de histor. Latin. p. 421), illum locum Policrat. VI 7 e M. Tullii libro officiorum refert.

Cap. XIII.

Cicero T. d. I 28 hoc utitur concludendi genere: ut caelum, terram, multitudinem pecudum, hominem ipsum, alia innumerabilia cum cernimus dubitare non possumus, quin iis praesit vel effector si haec nata sunt, vel si semper fuerunt moderator tanti operis et muneris, sic ex memoria rerum et inventione et celeritate motus omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis agnoscimus. Inter opera autem ex quibus deus agnoscatur cum Cicero commemoret *hominem ipsum quasi contemplatorem caeli ac deorum eorumque cultorem*, conclusio videtur vitio non carere. Quod Bentleius quo erat ingenii acumine iudiciique subtilitate cum animadvertisse sibi visus esset, ita scripsit: 'Locus sine dubio mendosus: quid enim? an ut homines *contemplantur* caelum et caelestia, nimirum oculis, ita et Deos possunt? Ergo dictio vitiosa est, sed multo magis sententia; quae, ut nunc fertur, *ponit sibi et sumit* dari *deos*, cum dicit *contemplator deorum et cultor:* atqui ipse Cicero non *ponit* esse deos, sed ex his ipsis *probat* esse: ut statim: *Haec igitur et talia innumerabilia cum cernimus, possumusne dubitare, quin his praesit aliquis vel effector vel moderator tanti operis et muneris?* Vides, opinor, iam dudum, quam inepte et praepostere habeant vulgati codices, *contemplator et cultor deorum*: dum in eo est auctor, ut probet, nondumque rem confecit, dari deum vel deos. Duo ex nostris codices, *ac deorum eorumque cultorem:* at Gallicus omnium veterrimus, *deorum eorum cultorem:* sine coniunctione. Repono, audaci fortasse, si litteras spectes, sed necessaria ad sententiam emendatione, *contemplatorem caeli ac t e r r a r u m cultorem, atque hominis utilitati agros omnes et maria parentia.* Ut enim *Terrae cultor Exercetque frequens tellurem, atque i m p e r a t a r v i s,* ita, si agri *p a r e n t* hominis utilitati, necesse est, ut prius ab homine *c o l a n t u r.* Recte igitur *terrarum cultorem.*' Haec Bentleii coniectura Kühnero et Klotzio ingeniosa visa est, quanquam hic quidem alteram ipse proposuit hanc: *contemplatorem caeli agrorumque cultorem.* Conf. *Addend. ad Cic. T. d.* p. 34 sq. Iam de iis, quae ab his viris tentata non ita multum sententia inter se discrepare apparet, dispiciamus. Ac videtur mihi quidem hic recte quaeri posse, quo modo inde quod homo terrarum sive agrorum cultor sit deus agnoscatur. Nam quod Bentleius dicit, si agri *pareant* hominis utilitati, necesse esse ut prius ab homine *colantur,* id ab huius loci sententia Ciceronisque consilio prorsus alienum esse nemo non videt. Neque perspicio quid homo *quasi* terrarum sive aegrorum cultor sibi velit. Klotzius quidem attulit haec verba quae sunt de N. D. II 39, 99: *Quid iam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terrae constituti non patiuntur eam nec immanitate beluarum ecferari, nec stirpium asperitate vastari.* Sed hoc loco dici quivis videt, hominem qui quidem ad altiora natus sit videri tamen illud quasi proprium non fortuna et casu sed a deo accepisse munus traditum, ut terram ecferari ac vastari non patiatur.

Neque vero quidquam simile eo de quo agimus loco commemoratur aut concluditur. Iam si quis ei qui verba ut supra posui a Cicerone profecta esse putet occurrerit, qui intelligendus sit homo *quasi* deorum cultor, hunc ego vicissim interrogo idem quod Socrates interrogavit Aristodemum quendam *Xenoph. Mem.* I 4, 13: *Τί φῦλον ἄλλο ἢ ἄνθρωποι θεοὺς θεραπεύουσι;* Homines igitur ex sententia Ciceronis ad deos colendos nati factique sunt non minus quam ad caelum contemplandum habentque hoc proprium quoddam, ut recte dicere potuerit Cicero illud videri eorum esse praecipuum ac solum munus ac officium. Scilicet Ciceroni ita persuasum est, homines deos esse natura opinari, qualesque sint ratione agnoscere (T. d. I 16, 36), eidemque firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Conf. T. d. I 13, 30. Iam cum raro aut nunquam is qui deos esse credit talis qualis Aristodemus Xenophonteus divini cultus contemptor atque irrisor sit, consequitur ut homines qui deorum quandam notionem in animis natura impressam habent, eadem natura duce et adhortatrice etiam sine ulla doctrina religiosi sint deosque colant. Ex hoc igitur deorum cultu, qui ut ipsa deorum opinio sua sponte non institutis et legibus natus sit, Cicero dicit via et ratione certam exploratamque de dis effici persuasionem. Sed illud etiam exquirendum est, quo iure Bentleius Klotz. Kühner in eo haeserint, quod Cicero hominem *quasi contemplatorem deorum* esse dicat. Ut nemini ineptum aut ridiculum videri existimo id quod nostrates dicere solent: Hebe deinen Blick zu Gott empor, ita vitiosum illud non esse censeo, quod homo quem di celsum et erectum constituerunt ut deorum cognitionem capere posset caelum intuens, in quo deorum esse sedem ac domicilium creditum est, quasi ipsorum deorum contemplator esse dicitur. Conf. de N. D. II 56, 140. Satis accommodate ad hanc ipsam rem scripsit Christianus ille qui dicitur Cicero, Lactantius *Divin. Instit.* l. II c. 1. (Tom. I p. 115 edit. Paris. a. 1748): '*Parens enim noster ille unus et solus, cum fingeret hominem, id est animal intelligens et rationis capax, eum vero ex humo sublevatum ad contemplationem sui artificis erexit;*' idemque *Epit. divin. Instit.* c. 25 (Tom II p. 15): '*Idcirco enim ἄνθρωπος, quia sursum spectat nominatur. Sursum autem spectat qui deum verum et vivum qui est in coelo suspicit, qui artificem, qui parentem animae suae non modo sensu ac mente, verum etiam vultu et oculis sublimibus quaerit.*' — Restat ut codicum scripturae mentio facienda esse videatur. Legitur in codd. Oxonn. octo, Gud. 2, Duisb. Mon. 1, Marb. Aug.: *cont. caeli ac deorum eorumque cultorem;* in codd. Reg. Gud. 1, Vind. 2 particula *que* pronomini *eorum* adnexum deest propter duas primas ut mihi videtur litteras vocabuli *cultorem;* in reliquis libris et numero et pondere inferioribus exstat aut *ac deorum cultorem,* ita ut *eorumque* postremis vocabuli *deorum* et primis *cultorem* litteris quasi absorptum interisse videatur, aut *deorum ipsorumque cultorem.* Inde patet temeritati coniecturarum quibus viri docti in hoc loco constituendo nimium indulserunt a libris non ita magnum peti posse adiumentum.

Index

locorum qui aut emendati sunt aut explicati.

Cap. I.

In prioribus Criticis et Exegeticis, quae quattuor abhinc annis scholarum indici Monasterii Eifliensis addita erant, non sine aliqua hominum doctorum et intelligentium approbatione cum praecipue operam navarim ut aliquot divini illius Homeri locos rectius, quam ab aliis factum esse existimabam, interpretarer, nunc eadem scriptionis occasione et munere oblato initio quasi auspicandi gratia eiusdem poetae duo experiar locos si enodare possim. Ac primum quidem periclitabor in Il. I 378:

ἐχθρὰ δέ μοι τοῦ δῶρα, τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ.

De quo versu explicando quantopere iam antiquissimis dubitatum atque haesitatum sit temporibus ut intelligatur non a re mihi videtur alienum esse quae in eum exstant scholia apposuisse. *Ἐν καρὸς αἴσῃ: ἀπὸ τῶν Καρῶν, οὓς ἀεὶ λοιδορεῖ ὁ ποιητής, οἷον ἐν μοίρᾳ Καρός, οἱονεὶ δούλου. τὸ καρὸς Ἀλκαῖος μὲν ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ἐγκέφαλον ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ κάρᾳ εἶναι· τὰ γὰρ παλαιὰ τῶν γραϊδίων ἀποῤῥίπτει τὸν ἐγκέφαλον. λέγει οὖν τὸ τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ, τουτέστι τιμῶμαι αὐτὸν ἐν ᾗ μοίρᾳ αἱ γυναῖκες τὸν ἐγκέφαλον. Ἀρχίλοχος δέ, τιμῶμαι αὐτὸν ἐν μισθοφόρου καὶ τοῦ τυχόντος στρατιώτου μοίρᾳ. Λυσανίας δὲ ὁ Κυρηναῖος καὶ Ἀριστοφάνης καὶ Ἀρίσταρχος ἐν κηρὸς μοίρᾳ φασὶ λέγειν τὸν ποιητήν, Δωρικῶς μεταβαλόντα τὸ η̄ εἰς ᾱ. Νέσος δὲ ὁ Χῖος καὶ τὸ ᾱ μηκύνει, οὐδὲν φροντίσας τοῦ μέτρου. Ἡρακλείδης δέ φησιν ὅτι τὰ ἐκ τοῦ η̄ εἰς βραχὺ ᾱ μεταγόμενα Ἰωνικά ἐστιν, ἀλλ' οὐ Δωριέων συστολαί. ἀντιφράζει μέντοι ὁ ποιητὴς τῷ ἐν καρὸς αἴσῃ τὸ ‛εἰ δέ τοι Ἀτρείδης μὲν ἀπήχθετο κηρόθι μᾶλλον'* (v. 300), *καὶ ‛ἶσον γάρ σφιν ἀπήχθετο κηρὶ μελαίνῃ'* (*Γ* 454), *καὶ ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεὺς ‛ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀίδαο πύλῃσι'* (v. 312). Haec continentur Veneto altero, quem J. Bekker littera B signavit; ex Veneto primo autem et Victoriano cognoscimus fuisse etiam qui *κάρα* interpretarentur *pediculum*, quod olim probatum esse Doederlinio haud scio an essent qui nisi ipse fateretur Glossar. Hom. II. p. 116 non crederent. Non minus in diversas abierunt sententias Apollonius Hesychius Etymologus Eustathius, neque recentiores interpretes magis inter se consentire cognoscere licet iam ex iis quae uberius ab Heynio et in Dammii lex. Homeric. a Rost. emendato p. 1301 disputata sunt. Quantumvis autem opiniones de illius

versus sententia variae sint, id tamen omnium est commune quod in sola vocabuli κᾳρὸς vi explicanda substiterunt, a qua si itidem proficiscendum esse arbitrarer acta mihi sane viderer acturus esse. Quo autem magis insignem Homeri artem in ipsa illa Achillis oratione admirandam esse semper putavi, eo vehementius ea quam totius versus esse voluerunt sententia offendebar. Iam enim mihi paullo attentius considera illud quod J. H. Voss. Achillem facit loquentem: *Gräul sind mir seine Geschenk, und ich acht' ihn selber nicht soviel*! vel quod Wiedasch: *Mir sind seine Geschenke verhasst; ihn acht' ich für gar nichts.* Equidem si quid sentio parum apte factum esse arbitror ut tali modo Achilles dona Agamemnonis et hunc ipsum commemoraret coniuncta atque adeo maiori odio a donis quam ab eo qui ea obtulit abhorreret. Quae si iusta offensione non carere existimaveris, ea tantum abest ut si vocabulo κᾳρὸς nihil curans litteram ᾰ correptam esse nullo simili Homeri exemplo comprobari *mortis* significationem subesse volueris tollatur, ut nova difficultas accedere videatur. Comparaverunt iam scholiastae et post hos alii Γ 454, Δ 228, Ι 312, ex quibus locis sane patet κὴρ saepe idem esse quod *mors* dicique aliquem invisum esse aeque ac mortem vel Plutonis portam sive domum. Addi etiam potest passim apud Homerum inveniri τίειν τινὰ ἶσα vel ἶσόν τινι aut τ. τινὰ ὁμῶς τινι aut τ. τινὰ θεὸν ὥς. Conf. α 432, λ 484, ξ 205, Ε 467, 535, 78, Ι 302, Ν 176, Ο 439, 551, Σ 81. Ex his tamen locis quibus hic usus apud Homerum contineatur finibus si perspexeris, non sine causa mihi videor dubitare posse, num Homerus dixerit τίειν τινὰ ἐν κηρί, nisi forte ad εἰρωνείαν quandam confugere placuerit eodemque modo quo Dammius s. v. αἶσα convertere illa verba: ʻest mihi aeque carus ac mors ipsa i. e. odi et aversor eum ut mortem.ʼ Huc accedit ut huic explicationi cum superiori illa commune sit quod satis moleste atque inepte postquam Achilles Agamemnonis dona sibi invisa esse dixit hunc ipsum vel nullo in pretio vel maximo in odio esse commemorat. Nolo id premere atque urgere si Homerus id quod interpretes volunt scripturus fuerit veri simile esse illi μιν additum esse αὐτόν, quemadmodum scriptum est Φ 243 sq.

ἡ δ' ἐκ ῥιζέων ἐριποῦσα
κρημνὸν ἅπαντα διῶσεν, ἐπέσχε δὲ καλὰ ῥέεθρα
ὄζοισιν πυκινοῖσι, γεφύρωσεν δέ μιν αὐτόν

ibid. 317 sq.

κὰδ δέ μιν αὐτόν
εἰλύσω ψαμάθοισιν, ἅλις χέραδος περιχεύας.

Praeterea recte mihi videor dicere Homerum si non satis qualem Achilles haberet Agamemnonem quidque de eo sentiret superioribus versibus indicatum putasset, tale quid potius iam illi ἐρρέτω v. 377 subiecisse. Atqui postquam pluribus qualem ille se gessisset et qui suus esset in illum animus indicavit, apte haec orationis pars concluditur gravi versu: ἐρρέτω· ἐκ γάρ εὖ φρένας εἵλετο μητίετα Ζεύς. Agamemno autem ut Achillem placaret et reconciliaret ampla ei dona se daturum esse promiserat. Sed haec quoque Achilles non minus graviter aspernatur ac respuit his verbis: ἐχθρὰ δέ μοι τοῦ δῶρα, τίω δέ μιν ἐν

καρὸς αἴσῃ. Illud *μιν* igitur ad *δῶρα* referendum esse censeo, et in hac quidem re ab omnibus quod sciam qui de huius versus sententia exposuerunt dissentio. Quo probato illud ipsum quod adesse mihi visum est molestum tolli apparet. Neque vero pronomen *μιν* quo minus verba in hunc modum accipiantur obstabit ne tum quidem, si *τριγενὲς* id quidem esse apud Homerum, quod exemplis comprobatum est ab scholiasta Victoriano ad *Β* 7, neque tamen *πληθυντικῶς* dici arbitratus eris. Nam eiusdem generis est *κ* 212 *ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἠδὲ λέοντες*, et *ρ* 268 *οὐκ ἄν τίς μιν ἀνὴρ ὑπεροπλίσσαιτο*, quibus locis *μιν* ad *δώματα* referendum est; haec autem quomodo ad singularis numeri usum iam Apollon. de syntaxi p. 200 revocaverit exposuit Nitzsch. ad Od. *κ* 212. Iam si quaeritur quaenam vis illi controverso *καρὸς* subsit, nam de vi *αἴσης* recte exposuit Naegelsbach. *theolog. Hom.* p. 115, de *μιν* itidem ut ceteri a vero aberrans, ipsa puto sententia flagitari ut illo vocabulo rem vilem, quae non magni aut nullius sit pretii dicamus significari, ita ut si explicatius velis dicere haec sit versus sententia: *Invisa mihi sunt sicut Agamemno ipse dona ab eo oblata, neque per se spectata ullius mihi sunt pretii.* Iam mihi vide quam apte subiiciatur *οὐδ᾽ εἴ μοι δεκάκις τε καὶ εἰκοσάκις τόσα δοίη κτέ.*, quorum verborum sententia, si *τίω* — *αἴσῃ* ad ipsum rettuleris Agamemnonem, mihi quidem cum superioribus parum cohaerere videtur. Atque cum Hesych. et Etymol. *τὸ ἀκαρὲς* interpretentur *τὸ βραχύ*, *ὃ οὐδὲ κεῖραι οἷόν τε*, idemque Hesych. *καριμοίρους* dicat *τοὺς ἐν οὐδεμιᾷ μοίρᾳ*, non video quid obstet quominus iis assentiamur qui *κὰρ* ductum esse putent a *κείρειν* ita ut significet '*omne concisum et comminutum, ein Schnitzel,*' quae est Rostii sententia, aut quod equidem magis probo, respondeat latino vocabulo *pili,* quod itidem de re vili quae nullius sit pretii et momenti notum est dici. — Haec ubi iam pridem in commentarium rettuli, ad me perlata est pars altera Glossarii Hom. a Doederlinio confecti, quo in libro quae p. 116 sq. de illo Homeri loco explicando proposita sunt quanquam ea me comprobaturum non esse mox videbam, tamen viri ingeniosi et in Homeri carminibus multum versati quasi quadam admonitione paulisper obstupui. Sed re iterum diligenter perpensa iis ipsis quae Doederl. exposuit in sententia mea confirmatus sum. Doederl. autem sequitur Apollon. qui *καρὸς αἴσῃ* esse dicit *κηρὸς μοίρᾳ· οἷον θανάτου μοίρᾳ*, et inter *καρὸς* priore syllaba brevi et *κηρὸς* non plus interesse arbitratur quam inter *χειρὸς* et *χερὸς*, quarum formarum rationem num equidem diversam esse recte existimaverim aliorum placet permittere iudicio. *Κὴρ* autem et *κὰρ* ut repeti possint ab eadem origine, consentaneum mihi videtur hoc cum sit id quod tondeatur accomodatum esse formae *καρῆναι*, *κὴρ* autem cum quodam modo idem sit ac *τὸ κεῖρον* longa efferri vocali.

Cap. II.

Dolo ille castra Graecorum speculatum missus ab Ulixe, qui una cum Diomede eum ceperat, de Hectore et stationibus interrogatus ubi Hectorem cum iis qui principes essent deliberare, nullos autem excubias agere respondit ita pergit *Κ* 418 sqq.:

οσσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάραι, οἷσιν ἀνάγκη,
οἵ δ' ἐγρηγόρθασι φυλασσέμεναί τε κέλονται
ἀλλήλοις.

Cum ignes qui in Troianorum castris ardebant saepius apud Homerum commemorentur — *Θ* 509, 561 sq., *Ι* 234, *Κ* 12 —, et antiquitus et posteriori tempore fuerunt qui *ἐσχάρας* intelligerent illos ignes. Scholion Venet. et Didymi est: *πυρὸς ἐσχάραι, πυραί;* et nostris temporibus in eandem discessit sententiam Heynius, nec aliter interpretatus est J. H. Vossius: *Denn wo Troer sich Glut anzündeten,* et Wiedasch: *Sondern soviel Brandstätten vor Ilios sind.* Porphyrio autem, cuius rationem miror ab Heynio perspectam non esse, tanta difficultas propter ipsa illa *πυρὰ πολλά, τὰ καίετο Ἰλιόθι πρό* visa est adesse, ut pluribus verbis eam solvere et expedire opus esse putaret. Sed illa verborum interpretatio, si Homeri loquendi usum spectamus, probari non potest; nusquam enim apud Homerum neque ignis qui forte in aliquo loco fit, neque locus ubi fit vocabulo *ἐσχάρα* significatur, sed omnibus quibus legitur locis, qui non pauci sunt, ei subest vis *foci.* Huc cum accedat ut Troianis eodem modo hic opponantur socii atque factum id est *Β* 125 sqq., mihi videtur esse dubium non posse, quin solum probandum sit quod Veneto altero et Lipsiensi continetur ad hunc locum scholion: *ὅσαι Τρώων εἰσὶν ἑστίαι καὶ οἰκίαι. οἱονεὶ ὅσοι εἰσὶν ἰθαγενεῖς Τρῶες, οὗτοι φυλάσσουσιν. ἐκ γὰρ τῆς ἑστίας τὸν πολίτην δηλοῖ· ἀνέστιος δὲ ὁ ἄπολις καὶ ἄοικος.* In eandem igitur fere sententiam verba *ὅσσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάραι* accipienda sunt atque *Β* 125 *Τρῶας μὲν λέξασθαι ἐ φ έ σ τ ι ο ι ὅσσοι ἔασιν.*

Neque vero haec ut confirmarem, cum pridem aliis idem placuisse scirem, de hoc loco disserere potissimum mihi susceptum est, sed quod etiamnum viros doctos verborum quae insequuntur et cum superioribus et inter se quae ratio ac conformatio esset non satis percepisse video. Subit enim mirari cum legimus quae Heynius adscripsit: 'Videntur adeo veteres non advertisse difficiliorem structuram: *(κατὰ τόσας γὰρ πυρὸς ἐσχάρας,) ὅσαι (εἰσὶ) Τρώων,* (h. *ἐπὶ τοῖς πυροῖς τῶν Τρώων*) *οἵδε,* (h. *ἐκεῖνοι*) *οἷσιν ἀνάγκη ἐστὶν, ἐγρηγόρθασι καὶ κέλονται ἀλλήλοις φυλλάσσειν. ii, quibus necesse est hoc facere,* sc. ut assideant ignibus alendis et prospiciant.' Koeppen. autem eo processit ut orationem non satis recte ab Homero conformatam ac structam esse arbitraretur, et Faesi. quae ad rem expediendam protulit eo minus videntur approbanda esse cum ipse iam de iis dubitaverit; scripsit enim: '*πυρὸς ἐσχάραι* scheint metonymisch zu stehen für *ἑστιοῦχοι, πολῖται,* Feuerstätten für Inhaber von Feuerstätten.' Equidem autem de hoc loco ita statuendum esse existimo. Quod in singulis non raro constat nominibus fieri, ut eorum casus aliquis ex relativo sive id antecedit sive sequitur aptus sit idem quodam modo in tota sententia *οἵ δ' ἐγρηγόρθασι κτἑ.* factum est. Ac singulorum quidem nominum in quibus ille usus valuit satis multa apud Homerum sunt exempla. Statim adest 416 *φυλακὰς δ' ἃς εἴρεαι.* Conf. praeterea *Ζ* 396, *Ξ* 75, 371, *α* 51. Eiusdem generis est, ut huius loci quasi aliud agendo mentionem faciam, Xen. Anab. V 5, 19: *Κοτυωρίτας δὲ οὓς ὑμετέρους φατὲ εἶναι, εἴ τι αὐτῶν εἰλήφαμεν, αὐτοὶ αἴτιοί εἰσιν.* Quare nolim, quod fere fit, post *δὲ* nota distinguere

neque C. G. Krügerum sequi, qui accusativi rationem inde repetit, quod Xenophon cum in animo haberet pro *εἴ τι αὐτῶν ϰτλ.* scribere *εἴ τι ἀφῃρήμεθα* orationem alio modo finivisset atque initio instituit. Nomina autem, ut ad Homerum revertar, relativo postposita sunt *M* 20 sq. et 445 ubi tamen inde a particula *αὐτὰρ* orationis forma paullulum immutatur. Simili modo factum est, ut in verbis *οἱ δ᾽ — ἀλλήλοις* non tam eorum quae priore loco posita sunt *ὅσσαι μὲν Τρ. π. ἐσχ.* quam, quasi haec prorsus absint, eorum quae propriora sunt *οἷσιν ἀνάγκη* ratio habeatur, quod quominus probetur si quis putabit obstare particulam *δὲ* v. 419 is conferat velim quae prudenter exposuit Naegelsbach. ad Il. *A* 137. Quare Spitzner recte ille quidem fecit quod neque *οἵγε* neque Heynii *οἵδε* aptum esse censuit, sed quod dixit particulam *δὲ* respondere particulae *μὲν* v. 418, id neque necessarium neque prorsus verum esse iam apparebit. Iuvat Ciceronis locum apposuisse tam similem, quam qui simillimus. Is enim scribit de off. I 5: *Ut enim quisque maxime perspicit, quid in re quaque verissimum sit, quique acutissime et celerrime potest et videre et explicare rationem, is prudentissimus et sapientissimus rite haberi solet.*

Ex Graecia cum me delatum esse videam in Latium, hac occasione utar ut eiusdem Ciceronis locum aliquem, qui ab ea ipsa re qua de agitur mihi non ita diversus videtur esse et a coniecturis et a dubitationibus defendam. Ciceronem igitur de off. I 24 extr. scripsisse: *Sunt enim qui quod sentiunt, etsi optimum sit, tamen invidiae metu non audent dicere,* consensu omnium codicum constat. Sed cum indicativus *audent* apud Ciceronem offensione non carere videatur, Ernestius librorum auctoritate prorsus neglecta coniunctivum *audeant* non dubitavit substituere, qua in re quanquam alii ei obsecuti no n sunt, Zumptiu tamen, homo ut notum est in his rebus sobrius ac prudens Grammat. lat. par. 563 scripsit: ‚Bei Cicero de off. I 24 erregt der Indicativ nicht mit Unrecht Anstoss.' Hoc comprobare mallem quam rationem indicativi tuendi quam Bonnellius et Ferd. Schultz. gram. lat. p. 480 alt. edit. proposuerunt ratam habere. Hi enim putant Ciceronem hoc loco cogitasse de certis quibusdam hominibus qui quod sentirent ausi non essent dicere; quod cum Ciceronem tam universe dixisse appareat ut qui intelligendi essent praeter Ciceronem vix quisquam ne ipse quidem eius filius scire posset mihi videtur probari non posse. Itaque equidem existimo Ciceronem indicativo *audent* usum esse quasi verba: *tamen-dicere* ad ea quae antecedunt *quod sentiunt* solummodo ac non ad priora *sunt enim qui* referenda sint, id quod eo facilius fieri potuit quod interposita sunt verba: *etsi optimum sit.*

Cap. III.

Eo loco quo Herodotus quae Persarum fuerint religiones ritus, instituta mores persecutus est I 134 haec scripta legimus: *τιμῶσι δὲ ἐϰ πάντων τοὺς ἄγχιστα ἑωυτῶν οἰϰέοντας μετά γε ἑωυτούς, δεύτερα δὲ τοὺς δευτέρους· μετὰ δὲ ϰατὰ λόγον προβαίνοντες τιμῶσι· ἥϰιστα δὲ τοὺς ἑωυτῶν ἑϰαστάτω οἰϰημένους ἐν τιμῇ ἄγονται, νομίζοντες ἑωυτοὺς εἶναι ἀνθρώπων μαϰρῷ τὰ πάντα ἀρίστους, τοὺς δὲ ἄλλους ϰατὰ λόγον τὸν*

λεγόμενον τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, τοὺς δὲ ἑκαστάτω οἰκέοντας ἀπ᾽ ἑωυτῶν κακίστους εἶναι. ἐπὶ δὲ Μήδων ἀρχόντων καὶ ἦρχε τὰ ἔθνεα ἀλλήλων, συναπάντων μὲν Μῆδοι καὶ τῶν ἄγχιστα οἰκεόντων σφίσι, οὗτοι δὲ καὶ τῶν ὁμούρων, οἱ δὲ μάλα τῶν ἐχομένων. κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ Πέρσαι τιμῶσι· προέβαινε γὰρ δὴ τὸ ἔθνος ἄρχον τε καὶ ἐπιτροπεῦον. Scripturae discrepantia in codicibus nulla exstat alia, nisi quod pro *τὸν λεγόμενον* post *κατὰ λόγον* est *τῷ λεγομένῳ*, qui error facili opera sublatus est ab Abreschio neque eum postea quisquam caeco quodam librorum studio captus reducere ausus est. Tum pro *οἱ δὲ μάλα τ. ἐχ.* in uno Schellershemiano sive Florentino est *οἱ δὲ μάλιστα τ. ἐχ.* Sed quanquam hoc ab Schweigh. Gaisford. aliis receptum est, mihi tamen dubium non est quin profectum sit ab iis quos fugit rarior quae vocabulo *μαλα* subest vis, de qua satis expositum est a Bredovio *Quaest. critic. de dialect. Herod.* p. 66 sq., et in lexic. Passov. recentissima editione s. v. *μάλα.* Cognosci autem facile potest illa significatio ex loco simillimo I 181 ubi quae Beli templi fuerit ratio Herodotus declarans haec scribit: *καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ πύργῳ ἄλλος πύργος ἐπιβέβηκε, καὶ ἕτερος μάλα ἐπὶ τούτῳ, μέχρι οὗ ὀκτὼ πύργων*, ubi Schweigh. itidem haerens pro *μάλα* sine causa malebat *πάλιν* scribi. In illis autem verbis quae supra posui interpretandis et explicandis viri docti mirum quantum mihi videntur a vero aberrasse. Schweigh. quidem ita in sermonem Latinum convertit: ʻ In honore autem habent, post sese mutuo, illos qui a se proxime habitant; post hos, qui his finitimi; et sic deinde in honore habendo pro ratione progrediuntur: minimeque omnium in honore habent hos, qui ab ipsis longissime remoti vivunt. Scilicet se ipsos hominum omnium arbitrantur esse longe praestantissimos; alios vero pro praedicta ratione virtutem colere; denique, qui ab ipsis longissime habitent, esse ignavissimos. Quoad vero penes Medos fuerat imperium, etiam populi alter alteri imperabant: cunctis quidem Medi, et praesertim his qui proxime eis habitabant; hi vero, suis finitimis; et illi rursus his qui eos proxime attingebant. Et pari quoque ratione Persae in honore habent alios populos: nam similiter progrediendo alius populus alii praeest et in illum imperii partem aliquam sibi commissam exercet.᾽ Quam si Graecorum verborum veram esse sententiam statuerimus, eum qui paullo accuratius attenderit non puto posse quin offendatur eo, quod quae inter se apta non sint nec cohaereant deinceps se excipere videat. Quid enim attinet eo loco, quo scriptor commemorat a Persis homines quo propius eos habitaverint in maiori habitos esse honore, dici quam diu penes Medos fuerit imperium alteri alterum imperasse populum? Huc accedit quod post sententiam ab hoc loco prorsus alienam id quod satis plane expositum erat inepte iteratur verbis illis: *κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ οἱ Πέρσαι τιμῶσι*, quod rursus alterum prorsus novum de Persarum imperio prolato iam sequi volunt. Verba enim *προέβαινε γὰρ κτέ.* cum Schweigh. latine reddens ad certum quendam populum non rettulerit, in *Adnotationibus* sententia retractata scribit: ʻVideo me non ex auctoris mente verba ista in *Lat. versione* reddidisse, quum non animadvertissem, *τὸ ἔθνος*, adiecto articulo, necessario ad *Persas* referri, non ad *alium atque alium populum.* Rectius igitur H. Stephan. in ora suae editionis: *Late enim progrediebatur illa gens imperans et praefecturas obtinens.*᾽ Et Baehrius quidem illam de Persis